

Liisa Tyrväinen, Tuija Sievänen, Henna Konu, Kaisu Aapala, Olli Ojala, Jani Pellikka, Martina Reinikainen, Virpi Lehtoranta, Juho Pesonen, Anja Tuohino

Uudet keinot metsä- ja vesialueiden kestävän virkistys- ja matkailukäytön kehittämiseksi ja turvaamiseksi

Tammikuu 2018

Valtioneuvoston selvitys-
ja tutkimustoiminnan
julkaisusarja 88/2017

KUVAILULEHTI

Julkaisija ja julkaisuaika	Valtioneuvoston kanslia, 19.1.2018		
Tekijät	Liisa Tyrväinen, Tuija Sievänen, Henna Konu, Kaisu Aapala, Olli Ojala, Jani Pellikka, Martina Reinikainen, Virpi Lehtoranta, Juho Pesonen, Anja Tuohino		
Julkaisun nimi	Uudet keinot metsä- ja vesialueiden kestävän virkistys- ja matkailukäytön kehittämiseksi ja turvaamiseksi -Loppuraportti		
Julkaisusarjan nimi ja numero	Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 88/2017		
Asiasanat	Luontomatkailu, virkistyskäyttö, luontomatkailun liiketoiminta, luonnon monimuotoisuus, kulttuuriset ekosysteemipalvelut, maisema- ja virkistysarvot, ekosysteemipalvelumaksut, kompensatio		
Julkaisun osat/ muut tuotetut versiot			
Julkaisuaika	Tammikuu, 2018	Sivuja 29	Kieli Suomi

Tiivistelmä

Luontoon perustuvissa matkailu- ja virkistyspalveluissa on merkittäviä kehittämismahdollisuuksia. Sektorin toiminnan lähtökohtana on monimuotoinen ja kaunis luontoympäristö, johon liittyy usein kulttuurisia arvoja. Luontomatkailun ja luonnon virkistyskäytön valtakunnallisten ja alueellisten kehittämistarpeiden tunnistamista hankaloittaa tietopohjan hajanaisuus.

Hankkeessa tarkasteltiin kolmea teemakokonaisuutta: luontomatkailun kestäviä liiketoimintamalleja ja tuotteistamista, tarpeita ja keinoja virkistyskäytön ja luontomatkailun tietovarantojen kehittämiseksi sekä uusia rahoitus- ja toimintamalleja luonnon monimuotoisuuden ja vetovoimaisuuden turvaamiseksi. Sektorin kestävän kasvun toteuttamiseksi esitetään 25 kehittämisehdotusta. Liiketoiminnan ja uusien tuotteiden kehittämiseksi tarvitaan esimerkiksi innovaatiotoiminnan vahvistamista sekä asiakaslähtöisen markkinoinnin ja myynnin vahvistamista. Virkistyskäytön ja matkailupalvelujen tilastoinnissa ja seurannassa tiedon saatavuutta sekä tiedonkeruun kustannustehokkuutta on parannettava. Luontoympäristön laadun turvaamiseksi tarvitaan puolestaan uudentyyppisten rahoitus- ja toimintamallien kehittämistä ja käytännön kokeiluja sekä niitä tukevaa tutkimusta.

Kasvumahdollisuuksien realisoimiseksi on tärkeää, että sektorin kehitystä ohjaavilla tahoilla on yhteinen visio sektorin tavoitteista. Lisäksi tarvitaan luonnonvara-alan sekä matkailu- ja virkistyspalvelujen tuottajien yhteistyön tiivistämistä.

Hanke toteutettiin Luonnonvarakeskuksen, Itä-Suomen yliopiston ja Suomen ympäristökeskuksen yhteistyönä.

Tämä julkaisu on toteutettu osana valtioneuvoston vuoden 2016 selvitys- ja tutkimussuunnitelman toimeenpanoa (tietokayttoon.fi).

Julkaisun sisällöstä vastaavat tiedon tuottajat, eikä tekstisisältö välttämättä edusta valtioneuvoston näkemystä.

PRESENTATIONSBLAD

Utgivare & utgivningsdatum	Statsrådets kansli, 19.1.2018		
Författare	Liisa Tyrväinen, Tuija Sievänen, Henna Konu, Kaisu Aapala, Olli Ojala, Jani Pellikka, Martina Reinikainen, Virpi Lehtoranta, Juho Pesonen, Anja Tuohino		
Publikationens namn	Nya metoder för att utveckla en hållbar användning av skogs- och vattenområden för rekreation och turism i Finland		
Publikationsseriens namn och nummer	Publikationsserie för statsrådets utrednings- och forskningsverksamhet 88/2017		
Nyckelord	Naturturism, rekreationsbruk, naturturism som affärsverksamhet, naturens mångfald, kulturella ekosystemtjänster, landskaps- och rekreationsvärden, serviceavgifter för ekosystem, kompensation		
Publikationens delar /andra producerade versioner			
Utgivningsdatum	Januari, 2018	Sidantal 29	Språk finska

Sammandrag

Det finns en betydande utvecklingspotential i naturbaserade turism- och rekreationstjänster. Utgångspunkten för verksamheten inom sektorn är en mångformig och vacker naturmiljö, som ofta även innehar kulturella värden. Den splittrade kunskapsbasen gör det svårt att identifiera de regionala och nationella behoven för och utveckla naturturismen och användningen av naturen i rekreationssyfte.

Arbetet i projektet var uppdelat enligt tre teman: 1) hållbara affärsverksamhetsmodeller för naturturism och produktifiering, 2) behov och metoder för att utveckla kunskapsbaserna om rekreationsbruk och naturturism, samt 3) nya finansierings- och verksamhetsmodeller för att trygga mångfalden i naturen samt naturens attraktionskraft. I rapporten presenteras 25 utvecklingsförslag för att stöda en hållbar utveckling av sektorn. För att utveckla affärsverksamheten och nya produkter behöver man till exempel förstärka innovationsverksamheten och kundorienterad marknadsföring och försäljning. I anknytning till statistikföring och uppföljning av rekreationsbruket och turismtjänsterna bör man förbättra tillgången på information och kostnadseffektiviteten i datainsamlingen. För att trygga naturmiljöns kvalitet behöver man utveckla nya finansierings- och verksamhetsmodeller samt utföra praktiska försök och därtill hörande stödjande forskning.

För att realisera tillväxtpotentialerna är det viktigt att de instanser som styr utvecklingen inom sektorn har en gemensam vision om sektorns målsättningar. Dessutom behöver samarbetet mellan naturresursbranschen och dem som producerar turism- och rekreationstjänster göras tätare. Projektet genomfördes i samarbete mellan Naturresursinstitutet (Luke), Östra Finlands universitet (UEF) och Finlands miljöcentral (SYKE).

Den här publikation är en del i genomförandet av statsrådets utrednings- och forskningsplan för 2016 (tietokayttoon.fi/sv).

De som producerar informationen ansvarar för innehållet i publikationen. Textinnehållet återspeglar inte nödvändigtvis statsrådets ståndpunkt

DESCRIPTION

Publisher and release date	Prime Minister´s Office, 19.1.2018				
Authors	Liisa Tyrväinen, Tuija Sievänen, Henna Konu, Kaisu Aapala, Olli Ojala, Jani Pellikka, Martina Reinikainen, Virpi Lehtoranta, Juho Pesonen, Anja Tuuhino				
Title of publication	New ways to develop tourism and recreation on forest and water areas in Finland				
Name of series and number of publication	Publications of the Government´s analysis, assessment and research activities 88/2017				
Keywords	Nature-based tourism, recreational use, nature-based tourism business, biodiversity, cultural ecosystem services, landscape values, recreational values, payments for ecosystem services (PES), compensation				
Other parts of publication/ other produced versions					
Release date	January, 2018	Pages	29	Language	Finnish

Abstract

Nature-based tourism and recreation services present significant opportunities for development. Business in the sector is based on Finland's attractive and diverse nature environment that often also has cultural values. Currently, identification of the development needs for the sector is hampered by the fragmented state of the knowledge base.

This work was divided into three themes: sustainable business models and productisation of nature-based tourism, needs and means for development of sector's information resources as well as novel financing and operating models to safeguard biodiversity and attractiveness of nature environments. Altogether 25 proposals for sector's development are presented. The development of the nature-based tourism sector needs innovation actions and strengthening of customer-oriented marketing and sales. In addition, access to information and cost-effectiveness of data collection of recreational and tourism services should be improved and, piloting projects and research support are needed for developing new types of financing mechanisms and operational models for safeguarding the environment.

For the growth prospects to be realised to their full extent, it is important for the guiding authorities to have a common vision of the sector's goals. Additionally, there is a need to intensify cooperation between the natural resources sector and tourism and recreation providers. The project was implemented together with the Natural Resources Institute Finland (Luke), the University of Eastern Finland (UEF), and the Finnish Environment Institute (Syke).

This publication is part of the implementation of the Government Plan for Analysis, Assessment and Research for 2016 (tietokayttoon.fi/en).

The content is the responsibility of the producers of the information and does not necessarily represent the view of the Government.

KIITOKSET

Haluamme kiittää ohjausryhmän jäseniä, jotka aktiivisesti ja asiantuntevasti ohjasivat työtä niin hankkeen alussa tehtävien rajaamisessa, matkan varrella työn suuntaamisessa ja tarkentamisessa, teemakyselyihin vastaamalla sekä kehittämissuhteiden sisällön kirkastamisessa ja muotoilussa. Hankkeen ohjausryhmässä ovat toimineet ministeriöiden edustajat sekä kutsutut asiantuntijat: puheenjohtajina Nina Vesterinen (lokakuu 2017 saakka) ja Hanna-Mari Kuhmonen (marras-joulukuu 2017) työ- ja elinkeinoministeriöstä, ministeriöiden ohjaavina edustajina Mikko Kuusinen, Miliza Malmelin ja Tuija Mikkonen ympäristöministeriöstä, Katja Matveinen maa- ja metsätalousministeriöstä ja Ossi Nurmi Tilastokeskuksesta sekä asiantuntijoina Kristiina Hietasaari VisitFinland:sta ja Liisa Kajala Metsähallituksesta.

Lämpimät kiitokset myös kaikille eri puolilla Suomea hankkeen työpajoihin osallistuneille, kyselyihin vastanneille ja haastatelluille. Lisäksi kiitämme Metsähallituksen luontopalveluiden asiantuntijoita avusta ja hyvästä yhteistyöstä työpajojen järjestämisessä sekä kaikkia muita tahoja, jotka työn aikana kommentoivat raporteja.

Toivomme, että hankkeen tulokset kokonaisuutena vastaavat alan kehittämisen tiedon- tarpeita, edistävät ja tukevat sektorin ohjaamista sekä palvelevat myös käytännön toimijoita oman työnsä kehittämisessä.

Tutkijaryhmän puolesta

Helsingissä 10.1.2018

Liisa Tyrväinen

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	7
1.1 Virkein-hankkeen tausta	7
1.2. Hankkeen tavoitteet ja rajaus	9
1.3. Hankkeen toteutus.....	10
2 KÄYTETYT AINEISTOT JA MENETELMÄT	12
2.1. Kirjallisuuskatsaukset	12
2.2. Kyselyt ja haastattelut.....	12
2.3. Työpajat	13
3 TEEMAKOKONAISUUKSIEN KEHITTÄMISEHDOTUKSET	16
3.1. Luontomatkailun liiketoiminnan ja toimintaympäristön kehittäminen.....	16
3.1.1. Luontomatkailun liiketoiminnan kehittämisen tarpeita	16
3.1.2. Kehittämistarpeet ja toimenpide-ehdotukset	17
3.2. Virkistys- ja matkailupalvelujen tilastot ja seuranta	20
3.2.1. Tilastoinnin nykytila.....	20
3.2.2 Kehittämistarpeet ja toimenpide-ehdotukset	21
3.3. Luontoympäristön laadun turvaaminen	23
3.3.1. Uusien toiminta- ja rahoitusmallien tarve ja kehittämisen lähtökohtia	23
3.3.2. Kehittämistarpeet ja toimenpide-ehdotukset	25
LÄHTEITÄ JA TAUSTA-AINEISTOJA	29

1. JOHDANTO

1.1 Virkein-hankkeen tausta

Suomen luontomatkailussa ja luonnon virkistyskäytössä on merkittäviä kasvu-mahdollisuuksia, jotka perustuvat sekä kotimaisen että kansainvälisen kysynnän kasvuun. Sektorin kehitykseen vaikuttavat paitsi yhteiskunnan rakennemuutos, kuten kaupungistuminen, väestön ikääntyminen, elintason paraneminen ja kansainvälistyminen, myös suoraan luontoon liittyvät asiat, kuten ympäristömuutokset, kansalaisten kasvava ympäristötietoisuus ja kiinnostus luonnon terveys- ja hyvinvointivaikutuksia kohtaan. Sektorin kehittymisen seuranta ja arviointia hankaloittaa nykyisin tietopohjan hajanaisuus ja se, ettei esimerkiksi luontomatkailua toimialana tilastoida tai seurata. Tiedon puutteet hankaloittavat valtakunnallisten ja alueellisten kehittämistarpeiden tunnistamista sekä tehtyjen toimenpiteiden vaikuttavuuden arvioimista.

Luontoon perustuvat matkailu- ja virkistyspalvelut ja niiden kasvu ovat osa Suomen matkailun kasvun ja uudistumisen tiekartan 2015–2025, kansallisen biotalousstrategian, kansallisen metsästrategian 2025 sekä sinisen biotalouden kansallisen kehittämissuunnitelman 2025 tavoitteita. Sektorin kehittämiseksi tarvitaan synteettistä tietoa alan talous- ja muista hyvinvointivaikutuksista, kasvunäkymistä ja liiketoiminnan uusista malleista. Lisäksi metsien ja vesivarojen käytön kasvaessa tarvitaan tietoa ja ymmärrystä siitä, miten luontoympäristön laatua voidaan turvata ja parantaa luontomatkailua ja virkistyskäyttöä varten.

Kestävyys korostuu sektorin kehittämisessä, ja se onkin tunnistettu tärkeäksi tavoitteeksi eri ministeriöiden ja alueiden kehittämis- ja kasvustrategioissa. Kestävyyden tavoittelussa taloudellisen kestävyyden rinnalla tärkeitä ovat myös ekologisen, sosiaalisen ja kulttuurisen kestävyyden toimintamallit. Sektorin kehittämisessä tunnistettuja tavoitteita ovat esimerkiksi digitalisaation parempi hyödyntäminen, luontoa hyödyntävien tuotteiden ja palvelujen laadun ja tarjonnan kiinnostavuuden parantaminen, ympäristövastuullisten asiakkaiden odotuksiin vastaaminen ja asiakkaiden ohjaaminen kestäviin kulutusvalintoihin.

Koko sektorin toiminnan lähtökohtana on vetovoimainen, monimuotoinen ja kaunis luontoympäristö. Ympäristön laadusta huolehtiminen tulee sektorin kasvaessa kytkeä yhä vahvemmin osaksi luonnonvarojen kestävää käyttöä. Suomen luontotarjonnassa korostuvat laajat ja monipuoliset metsät ja vesialueet. Metsät peittävät 78 prosenttia Suomen pinta-alasta, ja ne tarjoavat usein toimintaympäristön ulkoilun ja luontomatkailun aktiviteeteille. Suomalainen metsä onkin kasvavassa määrin vientituote, jonka ympärille on kehitetty erilaisia matkailupalveluja. Matkailullisesti vetovoimaisen metsäympäristön tulee olla vaihteleva, maisemallisesti miellyttävä, kiinnostava ja monimuotoinen. Usein matkailijalle tai virkistyskäyttäjälle kiinnostavasta metsästä avautuu näkymiä myös vesistöön tai muihin luontoympäristöihin. Metsiin liittyy myös vahvoja kulttuurisia ja historiallisia arvoja, ja ne ovat käytön historiansa kautta merkittäviä kulttuuriympäristöjä eri puolilla Suomea.

Ympäristöltään vetovoimaisen luonnon ja sen kestävyyden turvaaminen on keskeistä myös luontoa hyödyntävän yritystoiminnan näkökulmasta. Metsien rinnalla puhtaat vesistöt ovat olennainen osa Suomi-kuvaa ja merkittävä matkailuvaltti. Kalastusmatkailu, erilaiset talvi- ja kesäaktiviteetit, risteilyt, ja uusimpana hyvinvointimatkailu liittyvät vesistöjen hyödyntämiseen osana laajempaa luontomatkailukokonaisuutta. Vesialueiden käyttöön liittyy erottamattomana osana myös kulttuurista ja historiallista tietoutta ja osaamista. Kylmyys ja jää ovat talvisen luontomatkailun erityispiirteitä ja tuovat oman sisältönsä esimerkiksi seikkailumatkailulle.

Vesistömatkailun kehittämisen painopistealueita on pohdittu hiljattain Saaristoasian neuvottelukunnan rahoittamassa erillisessä hankkeessa (Saaristoasian neuvottelukunta ym. 2017).

Jokamiehenoikeudet ovat niin Suomessa kuin muissa Pohjoismaissa tärkeä osa luonnon virkistyskäyttöä ja luontomatkailua. Ne kuuluvat kaikille kansallisuudesta riippumatta, ja niitä pidetään vakiintuneina oikeuksina ja suomalaisen elämänmuotoon kuuluvina. Kaupallisessa matkailukäytössä ongelmallisia rajanvetoja on kuitenkin tullut esimerkiksi erilaisiin eläin-safareihin ja kasvavaan maastopyöräilyyn liittyen. Tiedotus, valistus ja vastuiden huomioiminen korostuvat jokamiehenoikeuksilla liikuttaessa. Myös oikeuksien tuomien mahdollisuuksien hyödyntäminen ja ongelmakohtien tarkastelu ovat jatkossakin tärkeitä luontomatkailun kehittämisessä.

Viime vuosina on myös tiedostettu luonnon merkitys terveyden ja hyvinvoinnin edistäjänä. Monissa maissa terveys- ja hyvinvointipalveluiden ympärille on jo kehittynyt taloudellisesti merkittävää liiketoimintaa. Metsien tutkittuja terveyshyötyjä markkinoidaan jo osana suomalaisia hyvinvointimatkailun tuotteita kansainvälisille asiakkaille. Luontoaalueista erityisesti metsät ja puistot ovat vakiinnuttaneet asemaansa hyvinvointi- ja terveysvaikutuksista keskusteltaessa, mutta vesistöjen merkitystä ja hyvinvointivaikutuksia on arvioitu vasta vähän.

Luontokokemusten tuottamisen kannalta vesialueet, kuten metsätkin, ovat kuitenkin usein osa laajempaa luontokokonaisuutta, jossa erilaiset luontotyytit lisäävät kohteen kiinnostavuutta ja käyttömahdollisuuksia. Metsät ja vesialueet ovat paitsi luontoa myös usein kulttuuriympäristöjä, joihin paikallisuus, historia ja perinteet kytkeytyvät. Suomalaiset ovat hyödyntäneet metsiään monipuolisesti jo pitkään, minkä vuoksi ihmisen kädenjälki ja kulttuurivaikutus näkyvät valtaosassa alueita. Luonto- ja kulttuuriarvot yhdistyvät metsä- ja vesialueilla eri tavoin, ja matkailu- ja virkistyspalveluissa voidaan luonto- ja kulttuuri-elementtejä yhdistellä monipuolisesti. Luontoon ja kulttuuriin liittyvää matkailua ja sen merkitystä on korostettu Suomen matkailun kasvun ja uudistumisen tiekartan 2015–2025 lisäksi muissakin kehittämisstrategioissa, kuten Suomen kulttuuriympäristöstrategiassa, Fennoskandian vihreän vyöhykkeen kehittämisstrategiassa ja sinisen biotalouden kansallisessa kehittämissuunnitelmassa.

Virkistys- ja luontomatkailua edistävän suomalaisen luonnon ja ekosysteemipalvelujen tärkeys hahmottuu vasta vähitellen. Metsien ja vesistöjen matkailu- ja virkistyskäyttöä tukevat ympäristöhyödyt liittyvät erityisesti maisema-arvojen sekä biologisen monimuotoisuuden turvaamiseen. Vaikka metsien ja vesialueiden virkistys- ja matkailukäytön mahdollisuudet ovat Suomessa periaatteessa hyvät, voi luontoympäristön laadun heikkeneminen vaikeuttaa myös luontomatkailun kehittämismahdollisuuksia. Luonnon monimuotoisuuden vähenemisestä aiheutuva ekosysteemipalvelujen heikkeneminen on merkittävä uhka paitsi ekologiselle kestävyydelle myös ihmisten hyvinvoinnille.

Vaikka jokamiehenoikeudet antavat hyvät puitteet luonnossa virkistystäytymiseen, ne eivät suoraan turvaa esimerkiksi mökkimaiseman säilymistä tai yrittäjän käyttämän luontokohteen säilymistä vetovoimaisena. Näiden ei-suojeltujen luontokohteiden ympäristöjen vaalimisesta tulee neuvotella maanomistajan kanssa. Nykyisin metsän tuotteista erityisesti raakapuulla on toimivat markkinat ja markkinahinnat, eikä maanomistaja saa esimerkiksi kauniin maiseman tuottamisesta tuloa tai korvausta. Taloudellisten kannustimien puuttuessa maisema- ja virkistysarvoja sekä monimuotoisuushyötyjä tunnistetaan ja tuotetaan liian vähän. Sen vuoksi viime vuosina korvaus- ja sopimusmalleja metsämaiseman vaalimisesta on pyritty kehittämään.

Näiden haasteiden vuoksi luonnon monimuotoisuuden ja ekosysteemipalvelujen turvaamiseksi tarvitaan uusia keinoja, erityisesti julkisen rahoituksen vähentyessä. Tärkeää on laajentaa tarvittavien toimenpiteiden rahoituspohjaa. Luontoympäristön ja tähän liittyvien kulttuuristen arvojen vaalimiseen tarvitaan mukaan julkisen sektorin lisäksi myös luontoa matkailu- ja virkistyskäytössä hyödyntävä yrityssektori ja asiakkaat. Merkittävänä kannustimena matkailusektorin osallistumiseen ympäristönhoitoon voivat toimia myönteiset vaikutukset maineeseen ja imagohyöty, etenkin kun vastuunkanto luontopääoman kestävästä käytöstä ja kartuttamisesta tehdään näkyväksi asiakkaille.

Luontomatkailun ja virkistyskäytön kehittämisessä korostuu paitsi toimialojen sisäinen myös niiden välinen yhteistyö. Kasvumahdollisuuksien realisoimiseksi on ensisijaisen tärkeää, että sektoria ohjaavilla eri ministeriöillä olisi yhteinen, säännöllisin väliajoin tarkentuva visio luontomatkailun ja virkistyskäytön merkityksestä ja tavoitteista Suomessa. Tämän myötä eri strategioissa tunnistetut mahdollisuudet voidaan paremmin konkretisoida tarvittavina toimenpiteinä ja selkeämpänä työnjakona eri toimijoiden välillä. Tämä vähentää päällekkäistä toimintaa ja tehostaa sekä valtakunnallisten että alueellisten resurssien käyttöä. Toimenpiteiden käytäntöön vienti edellyttää myös luonnonvara-alan sekä matkailu- ja virkistyspalvelujen tuottajien yhteistyön tiivistämistä ja synergiaetujen parempaa tunnistamista.

1.2. Hankkeen tavoitteet ja rajaus

Uudet keinot metsä- ja vesialueiden kestävä virkistys- ja matkailukäytön kehittämiseksi ja turvaamiseksi (VirKein) -hanke vastaa valtioneuvoston kanslian rahoittamalle kehittämissä hankkeelle asetettuihin tavoitteisiin sektorin kehittämisestä Suomessa. Kyseessä on luonnonvara- ja matkailualan sekä virkistyskäytön toimijoita koskeva laaja kokonaisuus, joka kuuluu usean ministeriön vastuualueelle. Työryhmän ja ohjausryhmän yhteiskeskustelun pohjalta rajattiin toimeksiannon ulkopuolelle matkailurakentamisen ja maankäyttösuunnittelun erityiskysymykset sekä luonnon terveys- ja hyvinvointivaikutusten yksityiskohtaisempi tarkastelu. Työssä ei tarkasteltu kalastukseen ja metsästyksen liittyviä erityiskysymyksiä, koska erätalouden valtakunnalliseen kehittämiseen oli meneillään valtioneuvoston kanslian rahoittamana erillishanke ('Erätalouteen liittyvän yritystoiminnan nykytila ja kehittämissä ehdotukset', Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti).

Hankkeen työ perustuu luontomatkailun ja virkistyskäytön tutkimuksen piirissä vakiintuneisiin käsitteisiin. **Luontomatkailu** määritellään laaja-alaisesti matkailuksi, jossa luonto on ensisijainen vetovoimatekijä. **Luonnon virkistyskäytöllä** tarkoitetaan vapaa-aikana virkistäytymistarkoituksessa tapahtuvaa liikkumista ja oleskelua luonnonympäristössä. Nämä kaksi toimintaan kohdistuvaa yleiskäsitettä rajaavat pitkälti sen kokonaisuuden, jota tässä hankkeessa on tarkasteltu. Käsitteitä on tarkemmin kuvattu raportissa Sievänen ym. (2017).

VirKein-hanke jakaantui temaattisesti kolmeen osaan. Ensimmäisessä teemakokonaisuudessa tarkasteltiin kestäviä liiketoimintamalleja ja tuotteistamista. Tutkijoiden yhteistyönä tuotettiin aluksi synteesitietoa olemassa olevasta tutkimustiedosta erityisesti matkailun trendeihin, kysyntään ja kestävyteen liittyen. Lisäksi tarkasteltiin kuluttajakäyttäytymisen muutoksia kansainvälisillä päämarkkinoilla ja analysoitiin sitä, miten Suomen luontomatkailu näyttäytyy sosiaalisessa mediassa. Tässä yhteydessä tarkasteltiin paitsi metsä- ja vesialueiden matkailu- ja virkistyskäyttöä, myös kulttuuriympäristön merkitystä matkailu- ja virkistyspalveluissa. Teemaan liittyvä kirjallisuuskatsaus on julkaistu erillisenä raporttina (Konu ym. 2017a). Seuraavassa vaiheessa pohdittiin kysyntätiedon ja trendien hyödyntämistä kestävä liiketoiminnan ja uusien tuotteiden ja palveluiden kehittämisessä,

asiakkaiden segmentoinnissa ja eri vuodenaikojen tuotteistamisessa yhdessä sidosryhmien kanssa.

Toisessa teemakokonaisuudessa jäsennettiin aiemman tutkimustiedon, tietovarantojen ja asiantuntijatiedon avulla kokonaisuus, jonka pohjalta tunnistettiin tarpeet ja keinot virkistyskäytön ja luontomatkailun tietovarantojen kehittämiseksi. Työssä pohdittiin myös luontomatkailun rajausta ja määrittelyä seurannan ja tilastoinnin näkökulmasta korostaen mitattavuutta ja ministeriöiden tarpeita. Kaikkiaan tarkastelun näkökulmana oli ensisijaisesti valtion hallinnon tarve tuntea toimialan kehityssuunnat sekä saada riittävä tietopohja käytännön ohjauskeinojen valintaan sekä tarvittavien toimenpiteiden arvioimiseen ja toteuttamiseen. Kokonaisarvio luontoon perustuvan matkailun ja virkistyskäytön nykytilasta on julkaistu erillisessä raportissa (Sievänen ym. 2017)

Kolmas teemakokonaisuus tarkasteli Suomen olosuhteisiin soveltuvia uusia rahoitus- ja toimintamalleja luonnon monimuotoisuuden, ja erityisesti matkailu- ja virkistyspalvelujen turvaamiseksi ja lisäämiseksi metsä- ja vesialueilla. Työn tavoitteena oli tuottaa olemassa olevaan tietoon perustuen kokonaiskäsitys uudenlaisten toiminta- ja rahoitusmallien mahdollisuuksista ja mallien soveltamisen reunaehdoista. Rahoitusmallien hyötyjä ja sovellettavuutta arvioitiin paitsi kansainvälisen ja kotimaisen tutkimustiedon pohjalta myös yhdessä sidosryhmien kanssa. Laajempi katsaus vetovoimaisen luonnon turvaamisen keinoihin ja toimintamalleihin on julkaistu erillisenä taustaraporttina (Aapala ym. 2017).

Koottu tieto palvelee eri ministeriöiden kehittämisstrategioita, erityisesti Suomen matkailun kasvun ja uudistumisen tiekartan 2015–2025, kansallisen biotalousstrategian sekä valtakunnallisten ja alueellisten matkailun kasvu- ja strategiaohjelmien toteuttamista (esim. Lapin matkailustrategia 2015–2018). Lisäksi tieto ja kehittämis ehdotukset uudenlaisista rahoitusmalleista ja muista kannusteista metsä- ja vesialueiden ekosysteemipalveluiden ja luonnon monimuotoisuuden turvaamiseksi tukevat kansallisen metsästrategian 2025:n, luonnon monimuotoisuuden suojelun ja kestävän käytön strategian 2012–2020:n ja kulttuuriympäristöstrategian 2014–2020 tavoitteiden toteuttamista.

Tässä loppuraportissa esitetyt kehittämis ehdotukset luovat pohjaa sektorin valtakunnalliselle ja alueelliselle kehittämiselle. Hanketyön luonteen vuoksi tässä yhteydessä ei voitu tarkemmin määritellä vastuutahoja, mutta ehdotuksissa pyrittiin tunnistamaan, kenelle tehtävä ensisijaisesti kuuluu, toisin sanoen kuuluuko asia kansallisen tason vai alueellisille toimijoille, julkiselle vai yksityiselle sektorille. Kehittämis ehdotuksilla on suoria kytköksiä paitsi kansallisiin luonnonvarojen käytön ja elinkeinojen kehittämisen tavoitteisiin, myös Suomen kansainvälisiin velvoitteisiin. Tulokset ovat ainakin osittain sovellettavissa muihin maihin. Hankkeen tulokset auttavat sektorin ohjaamisessa ekologisesti, sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävään suuntaan. Tutkimustietoon perustuva ja alan keskeiset toimijat osallistava ja sitouttava sektorin kehittäminen parantaa Suomen kilpailuetua matkailumarkkinoilla, lisää sektorin talousvaikutuksia ja työllisyyttä sekä lisää kansalaisten luonnonvaroista saamaa hyvinvointia.

1.3. Hankkeen toteutus

Hanke toteutettiin Luonnonvarakeskuksen, Itä-Suomen yliopiston ja Suomen ympäristökeskuksen yhteistyönä. Työn toteutti monitieteinen ryhmä, joka koostui eri alojen asiantuntijoista eri puolilta Suomea. Hankkeen koordinoi Luonnonvarakeskus. Yhteensä työhön osallistui 15 asiantuntijaa kolmesta tutkimusorganisaatiosta. Hankkeessa tehtiin kolme laajaa kirjallisuuskatsausta työn teemakokonaisuuksiin liittyen, kolme verkkokyselyä ja

järjestettiin viisi sidosryhmille suunnattua työpajaa eri puolilla Suomea. Kustakin hankkeen teemakokonaisuudesta julkaistiin erilliset taustaraportit vuonna 2017 (Konu ym. 2017a, Sievänen ym. 2017 ja Aapala ym. 2017).

Hankkeen ohjausryhmän jäseninä olivat edustajat työ- ja elinkeinoministeriöstä, ympäristöministeriöstä, maa- ja metsätalousministeriöstä ja Tilastokeskuksesta. Asiantuntijajäsenet oli kutsuttu Metsähallituksesta ja Visit Finlandista.

2 KÄYTETYT AINEISTOT JA MENETELMÄT

2.1. Kirjallisuuskatsaukset

Ensimmäisen teemakokonaisuuden kirjallisuuskatsaus toteutettiin Itä-Suomen yliopiston ja Luonnonvarakeskuksen kanssa (Konu ym. 2017a). Katsauksessa keskityttiin metsien ja vesialueiden hyödyntämiseen matkailu- ja virkistyskäytössä. Raportin aineistona ovat kotimaiset ja kansainväliset tutkimukset ja selvitykset, ja siinä tarkasteltiin eri teemojen tuomia mahdollisuuksia tapausesimerkkien avulla. Raportissa käsitellään luontomatkailuun vaikuttavia trendejä, matkailun kestävyyttä kysynnän ja tarjonnan näkökulmasta, matkailun sesonkiluonteisuuden vähentämisen mahdollisuuksia, kulttuuriympäristön roolia luontomatkailussa, potentiaalisia kansainvälisiä luontomatkailijoita sekä sosiaalisen median hyödyntämistä. Erityisesti pohditaan luontomatkailuun ja virkistyskäyttöön liittyviä uusia liiketoimintamahdollisuuksia.

Toisessa teemakokonaisuudessa tehtiin Luonnonvarakeskuksessa koko sektorin tiedontuotannon nykytilaan systemaattinen katsaus (Sievänen ym. 2017). Käsittely rajattiin sellaisiin tilastoihin ja seurantoihin, joita varten on toistuvasti kerätty aineistoja valtakunnallisesti, ja joiden tulokset ovat avoimesti kaikkien saatavilla. Niistä koottiin yhtenäisesti seuraavia tietoja: 1) tiedon tuottaja tai tiedon kerääjä, 2) tietojen raportoija, 3) seurannan aikasarjat ja jatkuvuus, 4) tiedonkeruun menetelmät, 5) tietosisällön pääkohdat ja kattavuus, 6) tiedon sovelluskohde ja käyttöpotentiaali, 7) tiedonkeruun lainsäädäntöpohja, 8) tiedon keruun rahoituspohja, 9) kerätyn datan käyttöoikeudet (ts. onko avoin, rajoitettu, vai maksullinen) ja 10) tiedon saatavuus ja raportointi (julkaisut, linkit). Tämän lisäksi muodostettiin kokonaiskuva nykyisen tiedontuotannon hyödyntämisestä sektorin talouslaskelmissa. Sen osana tarkasteltiin ensin kotimaisia luontomatkailun ja virkistyskäytön talous- ja työllisyysvaikutuksia ja vaikutuslaskelmien oletuksia, sitten ulkoilun tai luontomatkailun taloudellista arvoa harjoittajilleen, ja lopuksi matkailun tilinpitoa.

Kolmannen teema-alueen kirjallisuuskatsaus vetovoimaisen luonnon turvaamisen uusista rahoitusmalleista toteutettiin yhteistyössä Suomen ympäristökeskuksen ja Luonnonvarakeskuksen kanssa (Aapala ym. 2017). Katsauksessa tarkasteltiin metsä- ja vesiluontoympäristöihin soveltuvia vapaaehtoisia, ekosysteemipalvelumaksu-tyyppisiä ja kompensatioihin perustuvia rahoitusmalleja kansainvälisen ja kotimaisen tutkimuskirjallisuuden perusteella.

2.2. Kyselyt ja haastattelut

Uusien liiketoimintamallien tunnistamiseksi ja keräämiseksi Luonnonvarakeskuksessa toteutettiin keväällä 2017 yhdessä Itä-Suomen yliopiston kanssa luontomatkailun sidosryhmille, erityisesti yrittäjille, suunnattu verkkokysely. Kyselyä lähetettiin vastattavaksi Visit Finlandin sekä Karelia ammattikorkeakoulun ja Itä-Suomen yliopiston (Rural Finland -hanke) yritysverkostoille sekä alueellisiin työpajoihin kutsutuille. Kyselyn pääteemoja olivat i) Millaista uutta liiketoimintaa voidaan kehittää luontomatkailuun? ii) Miten liiketoiminnan kehittämistavoitteeseen päästään? iii) Mitkä ovat tärkeimmät keinot ideoiden toteuttamiseen? ja iv) Miten julkinen sektori voi parhaiten tukea uuden luontomatkailuliiketoiminnan kehittymistä. Tietoa kerättiin erityisesti miellekarttatyökalun ja avoimien kysymysten avulla. Vastauksia saatiin yhteensä 102 kappaletta eri puolilta Suomea. Kyselyn päätulokset on

hyödynnetty tämän raportin kehittämisehdotuksissa, ja ne on raportoitu erillisessä yhteenvedossa hankkeen kotisivuilla (Tyrväinen ym. 2017).

Virkistyskäytön ja luontomatkailun tilastoinnin nykytilan ja kehittämistarpeiden arviointia varten Luonnonvarakeskuksessa tehtiin asiantuntijoille suunnattu kysely maaliskuussa 2017. Kyselyssä kartoitettiin asiantuntijoiden kokemuksia tilasto- ja seurantatiedon käyttökelpoisuudesta omassa työssään. Siinä kysyttiin olemassa olevien tilastojen ja seurantojen käytöstä, käyttötilanteista sekä siitä, miten hyvin ne ovat käyttötarkoituksensa vastanneet. Kutsu osallistua ensimmäiseen kyselyyn lähetettiin kaikkiaan 72 suomalaiselle asiantuntijalle. Vastauksia saatiin 18 kappaletta. Vastaajat edustivat maakuntien liittojen ja ELY-keskusten matkailun, Metsähallituksen virkistyskäytön ja erätalouden, ministeriöiden ja valtionlaitosten sekä kuntien matkailun ja virkistyskäytön asiantuntijoita. Asiantuntijuuden painopiste oli matkailussa.

Virkistyskäytön ja luontomatkailun ennakkoinnin kehittämistä varten toteutettiin uuden internet-kyselytyökalun pilotointi. Ennakointikysely toteutettiin lokakuussa 2017. Vastaamaan kutsuttiin sähköpostitse 23 asiantuntijaa, joista 13 vastasi kyselyyn. Palautetta itse kyselytyökalusta antoi 6 henkilöä. Asiantuntijat ottivat kantaa luonnon virkistyskäyttäjien ja luontomatkailijain aktiviteettien (kysynnän) kehittymiseen väestössä vuosien 2018 ja 2030 välillä, aktiviteetteihin liittyvien tarjontatekijöiden muutosnäkömiin, politiikanohjaukseen sekä koko sektoriin vaikuttaviin megatrendeihin.

Uudenlaiset toiminta- ja rahoitusmallit pienten virtavesien hoidossa ja kunnostuksessa -työpajaan (luku 2.3) liittyen toteutettiin kolme ennakoivaa teemahaastattelua. Haastateltavat henkilöt edustivat virtavesien hoidon ja virkistyskäytön (kalastus) yhdistyksiä sekä viranomaistahoja. Haastattelujen tavoitteena oli selvittää pitkään asian parissa työskennelleiden toimijoiden näkökulmia pienten virtavesien kunnostuksen ja hoidon käytäntöihin, kehittämistarpeisiin, toimintamalleihin, rahoitukseen sekä pienten virtavesien matkailu- ja virkistyskäyttöpotentiaaliin.

2.3. Työpajat

Luontomatkailun ja virkistyskäytön kehittämiseen liittyvien työpajojen tavoitteena oli kartoittaa käytännön toimijoiden tietotarpeita, kehittämideoita ja toimenpide-ehdotuksia. Työpajat järjestettiin neljällä paikkakunnalla Itä-Suomen yliopiston, Luonnonvarakeskuksen ja Metsähallituksen yhteistyönä. Alueellisten työpajojen avulla täydennettiin metsien ja vesistöalueiden luontomatkailuun ja virkistyskäyttöön liittyvien teemojen olemassa olevaa informaatiota ja etsittiin uusia näkökulmia kehittämistoiminnan tueksi. Asiantuntija- ja yritystyöpajat keskittyivät tulevaisuuden näkömiin kartoittamiseen, uusien tuotteiden ja käytänteiden ideoimiseen sekä luontomatkailussa ilmeneviin ongelmiin ja niiden mahdollisiin ratkaisuihin. Yhteensä neljä asiantuntija- ja yrittäjätyöpajaa järjestettiin eri alueilla: pääkaupunkiseudulla, saaristossa, Itä-Suomen järvialueella ja Lapissa (taulukko 1).

Taulukko 1. Luontomatkailun kehittämistyöpajojen osallistujat.

	Kutsut	Ilmoittautuneet	Osallistujat	Osallistujien profiili	PVM
Lakeland (Savonlinna)	Kutsut lähetettiin alueellisten matkailuorganisaatioiden välityksellä sekä Metsähallituksen yhteistyöyrityksille	20	13	Yrityksiä 9, markkinointiorganisaatioita/kehittäjiä/julkisen sektorin edustajia 4, tutkimus/opetus 0	20.3.2017
Pääkaupunkiseutu (Helsinki)	Lähetetty OutdoorFinland yrityslistalle (Etelä-Suomi) sekä Metsähallituksen yhteistyöyrityksille	17	10	Yrityksiä 5, markkinointiorganisaatioita/kehittäjiä/julkisen sektorin edustajia 5, tutkimus/opetus 0	23.3.2017
Saaristo (Turku)	Lähetetty alueellisten matkailuorganisaatioiden kautta Turun seudulla sekä Metsähallituksen yhteistyöyrityksille	18	14	Yrityksiä 5, markkinointiorganisaatioita/kehittäjiä/julkisen sektorin edustajia 4, tutkimus/opetus 4, Muu 1	5.4.2017
Lappi (Rovaniemi)	Lähetetty yrityksille ja toimijoille, jotka ovat osallistuneet Lapin matkailuparlamenttiin sekä Metsähallituksen yhteistyöyrityksille	28	12	Yrityksiä 2, markkinointiorganisaatioita/kehittäjiä/julkisen sektorin edustajia 8, tutkimus/opetus 2	26.4.2017
	Osallistujien lisäksi kaikissa työpajoissa oli kolme fasilitaattoria ja kolme kirjuria. Työpajat toteutettiin yhteistyössä Metsähallituksen kanssa.				

Työpajojen alussa pidettiin lyhyet alustukset tehtyyn kirjallisuuskatsaukseen perustuen, jonka jälkeen työpajoissa jakaannuttiin pienryhmiin ideoimaan ja keskustelemaan eri teemoista. Työpajojen keskeisiä kysymyksiä olivat mitä, kenelle ja miten luontomatkailua tulisi kehittää eri alueilla. Työpajoissa keskusteltiin lisäksi eri toimijoiden rooleista luontomatkailun kehittämisessä. Muita esillä olleita teemoja olivat muun muassa kestävyys, saavutettavuus, matkailun ympärivuotisuuden edistäminen, markkinointi ja myynti, toimintaympäristön edellytykset, alalla tarvittava osaaminen ja koulutus sekä luontomatkailuun vaikuttavat lait ja säädökset. Yhteenvedo työpajoissa esille nousseista asioista on luettavissa yhteenvedosta (Konu ym. 2017b).

Uudenlaiset toiminta- ja rahoitusmallit pienten virtavesien hoidossa ja kunnostukseen liittyvän työpajan tavoitteena oli vaihtaa kokemuksia ja innovoida yhdessä uudenlaisia toiminta- ja rahoitusmalleja pienten virtavesien monimuotoisuuden ja ekosysteemipalvelujen turvaamiseksi. Työpaja järjestettiin 23.5.2017 Helsingissä ja siihen osallistui 21 henkilöä, jotka edustivat yrityksiä, valtakunnallisia ja alueellisia kalatalouteen, kalastukseen ja vesienhoitoon liittyviä yhdistyksiä, tutkimuslaitoksia sekä julkista sektoria.

Työpajan aluksi oli viisi tietoisuutta uudenlaisista toiminta- ja rahoitusmalleista: EKOenergia, jokitalkkari- ja purokummitoiminta, Freshabit LIFE IP sekä habitaattipankki. Ryhmätöissä keskityttiin erilaisiin rahoitusmekanismeihin ja toimintamallipilotteihin. Hyödynsaaja maksaa -tyyppisiin rahoituskeinoihin (esimerkiksi ekosysteemipalvelumaksut) liittyvässä ryhmätyössä tunnistettiin potentiaalisia hyödynsaajia ja pohdittiin motiivintekijöitä sekä tunnistettiin rahoituskeinoon liittyviä hyviä puolia ja mahdollisuuksia sekä toisaalta mahdollisia ongelmia ja pullonkauloja. Toisessa ryhmätyössä pohdittiin sitä, minkälaisiin tilanteisiin haitan aiheuttaja maksaa -tyyppiset rahoituskeinot (esimerkiksi kompensatiot) sopivat ja minkälaisia mahdollisuuksia tai uhkia niihin liittyy. Kolmannessa ryhmätyössä tehtiin ehdotuksia toimintamallipiloteista, joissa käytettäisiin uudenlaisia markkinalähtöisiä rahoituskeinoja. Tavoitteena oli pohtia, ketkä osallistuisivat, missä ja mitä tehtäisiin sekä miten rahoitus järjestettäisiin. Koska pienviesien ongelmat ja tarpeet vaihtelevat ympäristöstä riippuen, tarkasteltiin erikseen kaupunkialueen virtavesiä, metsätalousalueen ja

maatalousalueen pienvesiä. Tarkempaa tietoa työpajan tuloksista on luettavissa Aapala ym. 2017 raportista.

Metsä-alueita koskevia maisema- ja virkistysarvokaupan toimintamallin kehittämistä pohdittiin Oulussa sidosryhmille maaliskuussa 2017 suunnatussa työpajassa yhdessä Luonnonvarakeskuksen EU-rahoitteen Horizon2020-ohjelmaan kuuluvan PROVIDE-hankkeen kanssa (Providing smart delivery of public goods by EU agriculture and forestry (<http://www.provide-project.eu/>)). Työpajassa esiteltiin Luonnonvarakeskuksen Kuusamossa tekemiä metsäympäristön laadun matkailukysyntään ja metsäkohteiden tarjontaan liittyviä tutkimuksia, joissa on arvioitu maisema- ja virkistysarvokaupan käynnistämisen edellytyksiä Kuusamossa. Työpajaan osallistui yhteensä 10 sidosryhmien edustajaa Metsähallituksesta, Pohjois-Pohjanmaan liitosta, Metsänhoitoyhdistyksestä, Metsäkeskuksesta, Suomen luonnonsuojeluliitosta sekä Oulun yliopistosta ja Luonnonvarakeskuksesta. Työpajassa keskusteltiin tutkimusten pohjalta, miten yksityismailla kannattaisi edetä maisema- ja virkistysarvokaupan mallin kehittämisessä kohdealueella.

3 TEEMAKOKONAISUUKSIEN KEHITTÄMISEHDOTUKSET

3.1. Luontomatkailun liiketoiminnan ja toimintaympäristön kehittäminen

3.1.1. Luontomatkailun liiketoiminnan kehittämisen tarpeita

Luontomatkailun liiketoiminnan ja toimintaympäristön kehittämisessä keskeistä on edistää luontomatkailun innovaatiotoimintaa, toimialaan liittyvää osaamista ja verkostoitumista, matkailualueiden profiloitumista ja toimialojen välistä yhteistyötä. Kehittämisen haasteita lisää se, että luontomatkailuyritykset ovat pääsääntöisesti pieniä, ja monet niistä sijaitsevat kaukana suurista kaupungeista. Tunnistettuja ongelmia ovat myös markkinoinnin ja myynnin haasteet sekä matkailutuotteiden ja -palvelujen saavutettavuus.

Uusien luontomatkailutuotteiden kehittäminen edellyttää asiakasryhmien nykyistä tarkempaa tunnistamista. Tämä mahdollistaa myös markkinoinnin tarkemman kohdentamisen potentiaalisille asiakasryhmille. Vaikka uusia tuoteideoita ja potentiaalisia asiakasryhmiä tunnistettiin valtakunnallisessa kyselyssä ja eri puolilla Suomea järjestetyissä työpajoissa runsaasti, tuotteiden toteuttamista tai tuotekehitystä rajoittivat usein yritysten rajalliset resurssit ja epäselvyys esimerkiksi verkostotuotteiden toimivuudesta. On kuitenkin todettava, että luontomatkailun uudet tuotteet ja palvelut syntyvät pääosin yksityisellä sektorilla. Julkinen sektori voi edistää liiketoiminnan edellytyksiä tukemalla tutkimus- ja kehittämistoimintaa, kehittämällä alan osaamista ja tarjoamalla yhteenvetotietoa.

Hankkeen tulosten mukaan on tärkeää lisätä tietoisuutta matkailutoimialan yhteiskunnallisesta ja taloudellisesta merkityksestä kansallisella ja alueellisella tasolla. Matkailun merkityksen ja pääkehittämiskohteiden tunnistaminen on tärkeää niin maakunta- kuin suuralueetasolla (Visit Finlandin määrittämät matkailun suuralueet Suomessa). Suomessa tulisi kiinnittää huomiota kansainvälisen markkinoinnin kokonaiskuvaan, jonka luomiseksi on tärkeää selkeyttää eri organisaatioiden toimenkuvia, rooleja ja tehtäviä. Eri toimijoiden tulee olla tietoisia roolistaan ja käytännön toimista, joiden avulla he voivat edistää eri matkailualueiden ja yritysten näkyvyyttä asiakkaiden tiedonetsintäprosesseissa. Voimavaroja tulee yhdistää entisestään erityisesti kansainvälisessä markkinoinnissa ja markkinoinnin sisällöntuotannossa.

Vaikka kotimaisilla markkinoilla yksittäisillä yrityksillä on paremmat mahdollisuudet löytää asiakkaita, tulee luontomatkailuyritysten verkostoitua keskenään kansainvälisillä markkinoilla monipuolisempien, asiakkaiden arvostamien tuote- ja palvelukokonaisuuksien luomiseksi. Markkinoinnin ja myynnin toteuttamiseen on myös varattava riittävästi resursseja. Näistä syistä markkinointia voidaan pitää kriittisenä tekijänä luontomatkailun kehittämisessä.

Luontomatkailuyrityksissä tarvitaan teknologian ja digitalisaation nykyistä määrätietoisempaa ja aktiivisempaa hyödyntämistä myynnin ja markkinoinnin prosesseissa sekä tuotekehityksessä. Yrityksillä on jo nyt helposti saatavilla monia erinomaisia sähköisen myynnin ja markkinoinnin työkaluja ja kriittiseksi tekijäksi muodostuu yritysten aktiivisuus ja kasvuhalu. Vaikka yritykset toivovat muiden organisaatioiden, kuten Visit Finlandin ja matkailun alueorganisaatioiden, panostavan myyntiin, päävastuu sähköisen markkinoinnin ja myynnin

kehittämisestä kuuluu kuitenkin yrityksille itselleen, koska toiminnot kuuluvat yritystoiminnan ydinprosesseihin. Tärkeää on yhteistyön tiivistäminen näiden aihealueiden kehittämiseksi.

Kansallisella tasolla matkailun sähköisen myynnin ja markkinoinnin kehittämisessä tulee huomioida myös rajapinnat, jotka mahdollistavat myyntikanavien integroimisen laajempiin järjestelmiin. Tarvitaan kansallisella tasolla tietoa alustatalouden merkityksestä Suomen matkailulle ja kansallisia suosituksia ja linjavetoja yrityksille. Lisäksi jakamistalouden tarjoamat mahdollisuudet helpottavat luontomatkailupalveluiden ja majoituksen tarjoamisen aiempaa laajemmalle kansainväliselle yleisölle, mikäli niitä ryhdytään aktiivisesti hyödyntämään.

Asiakkaiden siirryttyä sosiaaliseen mediaan ja ostamaan palveluja verkosta on yritysten digitaalisen liiketoiminnan osaamisen tärkeys kasvanut. Pelkkä markkinointikanavien tunnistaminen ei vielä vie digitaalista markkinointia ja myyntiä riittävän pitkälle, vaan yrityksiltä edellytetään käsitystä kanavien käyttämisestä kokonaisuutena. Eri kanavat ovat keino kertoa yrityksen tarinaa. Tarina, brändi ja identiteetti ohjaavatkin yrityksen markkinointia monikanavaisessa digitaalisessa maailmassa.

Yhteistyö ja verkostoituminen ovat keskeisessä roolissa luontomatkailun kehittämisessä, markkinoinnissa ja myynnissä niin luontomatkailuyritysten välillä kuin sidosryhmien kanssa. Lisäksi verkostoitumista tarvitaan esimerkiksi peliteollisuuteen ja sosiaali- ja terveyspalveluihin. Yhteistyö myös mahdollistaa ja tehostaa olemassa olevien luontomatkailupalvelujen resurssien käyttöä ja laajentaa julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin välistä yhteistyötä. Matkailun näkökulmasta tehokkaampi yhteistyö myös vähentää matkailun sesonkiluonteisuudesta aiheutuvia haittoja.

Luontomatkailuun vaikuttavat useat eri lait ja säädökset. Matkailutoimialalla on meneillään useita muutoksia ja yksi keskeisistä keskustelua herättävistä aiheista on uusi matka-paketteihin liittyvä laki. Lakimuutokset ja niiden mahdolliset vaikutukset ovat aiheuttaneet epävarmuutta yrittäjien keskuudessa, mikä heijastuu muun muassa kehityshalukkuuteen. Matkailutoimialalla olevien yritysten näkökulmasta olisi keskeistä selvittää uusien säädösten ja lakien vaikutukset myös luontomatkailuun ja luontomatkailuyrittäjyyteen. Yrityskentän toiveena ovat erityisesti luontomatkailun (pien)yrittäjyyden kannattavuuden ja mahdollisuuksien huomioiminen (työvoimakustannukset ym.) sekä byrokratian keventäminen.

3.1.2. Kehittämistarpeet ja toimenpide-ehdotukset

Rahoituksen suuntaaminen osaajayhteistyötyyppiseen toimintaan sekä eri toimijoiden välisen yhteistyön tukemiseen

Hankkeen aikana nousi vahvasti esille tarve luontomatkailun innovaatiotoiminnan ja toimialan kehittämiseen liittyvän osaamisen ja verkostoitumisen tukemiseen. Erityisesti tulee tiivistää yritysten, T&K-toimijoiden ja kolmannen sektorin yhteistyötä. Tällä hetkellä olemassa olevan tutkimustiedon hyödyntäminen ja tiedon jalkauttaminen osaksi yritysten kehittämistoimintaa on melko vähäistä. Lisäksi toimialojen välisen yhteistyön edistäminen ja mahdollistaminen edistävät uudentyypisen liiketoiminnan kehittymistä. Toiminnan kehittämiseksi ja yhteistyön edistämiseksi ehdotetaan, että:

- l) Suunnataan julkisen sektorin rahoitusta osaajayhteistyötyyppiseen toimintaan, joka mahdollistaa erilaisten asiantuntijoiden, kuten tutkijoiden, opettajien ja kehittäjien osallistumisen yritysten liiketoimintahaasteiden ratkaisemiseen (fasilitoitu innovaatioprosessi) esimerkiksi start-up- ja innovaatiotapahtumissa tai alueellisissa

matkailufoorumeissa. Lisäksi ehdotetaan vuosittain järjestettäväksi valtakunnallinen matkailuteemalla oleva innovaatiotapahtuma, jonka avulla edesautetaan eri toimialojen edustajien kohtaamista ja vuoropuhelua.

- II) Tuetaan ja edistetään erilaisten julkisen ja yksityisen sektorien yhteistyömallien kehittämistä esimerkiksi lisäämällä matkailukoulutuksen sisältöjen joustavuutta ja linkittymistä tutkimus- ja kehittämissyhteistyöhön ja kehittämällä työelämätarpeita vastaavia harjoitteluohjelmia. Näin mahdollistetaan nopeampi reagointi luontomatkailutoimialan työvoimatarpeisiin. Vastuullisina toimijoina yhteistyön kehittämisessä ovat koulutus- ja kehittämisorganisaatiot.

Luontomatkailuyritysten innovaatiotoiminnan ja liiketoimintaosaamisen vahvistaminen

Luontomatkailun kasvun mahdollisuudet liittyvät vahvasti yksityisen pk-yrityssektorin kasvuun ja kasvun odotuksiin. Tällä hetkellä pienille luontomatkailuyrityksille ja yritysverkostoille ei ole tarjolla rahoitusta, joka mahdollistaisi kehittämis- ja kokeilutoimintaa. Nykyisten kehittämis-toimintaa ja innovaatioita mahdollistavien rahoitusten kriteerit (esim. Innovaatioseteli) rajaavat ulkopuolelle ison osan luontomatkailun pienyrityksiä tai yritysverkostoja. Esimerkiksi digitaalisten prosessien tukemiseksi on suunniteltava prosessien rakentamista yritysten tarpeista lähtien. Yrityskentällä on haasteita myös yrityksen perustamiseen, tuotteistamiseen, hinnoitteluun, verotukseen ja tiedonsaantiin liittyen. Innovaatiotoiminnan ja yritysten liiketoimintaosaamisen vahvistamiseksi ehdotetaan, että:

- III) Luodaan uudentyyppisiä rahoitusmalleja tai kehitetään olemassa olevien rahoitusinstrumenttien kriteereitä kokeilutoiminnan mahdollistamiseksi kasvuhakuisissa pienyrityksissä ja yritysverkostoissa. Rahoitusta tulisi suunnata sekä tuotteiden ja palveluiden sisällölliseen kehittämiseen, että uuden teknologian hyödyntämiseen osana yritysten ydintoimintoja.
- IV) Tuetaan uusien mikro- ja pienyritysten toiminnan aloittamista lisäämällä tiedottamista olemassa olevista tukikanavista, rahoitusmahdollisuuksista ja resursseista sekä kehittämällä (aloittavien) yritysten liiketoimintaosaamista tarjoamalla tiiviitä koulutuspaketteja esim. tuotekehitykseen, hinnoitteluun sekä myyntiin ja markkinointiin liittyen. Vastuullisena tahona julkisen hallinnon lisäksi voivat olla esimerkiksi uusyrityskeskukset perustamiseen liittyvissä kysymyksissä ja matkailun toimialaan liittyvissä kysymyksissä esimerkiksi alueelliset kehittämis- ja koulutusorganisaatiot.

Luontomatkailuyritysten markkinoinnin ja myynnin kehittäminen

Yrityskentällä tunnistettiin useita luontomatkailutuotteiden myyntiin ja markkinointiin liittyviä haasteita. Myyntiä ja markkinointia ei välttämättä nähdä yrityksissä keskeisenä prosessina tai ydintoimintana. Yritysten onkin otettava vastuu omien tuotteidensa markkinoinnista ja myynnistä. Toimintojen pohjaksi on keskeistä määrittää yrityksen asiakasryhmät. Myynnissä on huomioitava tarkasti asiakkaan ostopolku ja tuotteiden ostaminen on tehtävä asiakkaalle helpoksi. Keskeisessä roolissa on erityisesti yritysten ja yritysverkostojen eri kohderyhmien käyttämien markkinointi- ja jakelukanavien tunnistaminen. Tietoa tarvitaan kuitenkin siitä, millä tavalla myynti kannattaa organisoida, ja mitä mahdollisia rajapintoja tulisi huomioida, jotta yrityksen myyntitoiminta saataisiin kytkettyä laajempiin järjestelmiin. Yritysyhteistyön avulla voidaan esimerkiksi edistää luontomatkailutuotteiden ristiinmarkkinointia ja myyntiä sähköisissä kanavissa. Lisäksi yritykset voivat hyötyä jakamistalouden tuomista

mahdollisuuksista. Luontomatkailutuotteiden markkinoinnin ja myynnin kehittämiseksi ehdotetaan, että:

- V) Tuetaan rahoituksella ja muilla ohjauskeinoilla pienten luontomatkailuyritysten tai yritysverkostojen uuden teknologian ja eri sähköisten kanavien hyödyntämistä luontomatkailutuotteiden markkinoinnissa ja myynnissä.

Alueellisen ja asiakaslähtöisen markkinoinnin ja myynnin kehittäminen kansainvälisille kohderyhmille

Tällä hetkellä eri alueet, kunnat ja toimijat Suomen suuralueiden sisällä ovat sosiaalisen median sisältöjensä visuaalisuuden suhteen hyvin samankaltaisia. Erityisesti kansainvälisessä markkinoinnissa on tärkeää tuoda esille laajoja kokonaisuuksia ja kehittää alueellisia brändejä sekä yhdistää resursseja markkinoinnissa ja markkinoinnin sisällöntuotannossa. Matkailualueiden tunnettuuden lisäämisessä korostuvat innovatiiviset ja alueita profiloivat kampanjat sekä laajat sosiaalisen median yhteisöt. Asiakaslähtöisyys tulee huomioida niin yritysten tuotekehityksessä kuin alueellisissa markkinointitoimenpiteissä, kuten markkinoinnin sisällössä ja jakelukanavien valinnassa. Alueellisen ja asiakaslähtöisen markkinoinnin ja myynnin vahvistamiseksi ehdotetaan, että:

- VI) Edistetään aluetasolla luontomatkailun asiakaslähtöistä yhteismarkkinointia kansainvälisille kohderyhmille tiivistämällä alueellisten organisaatioiden ja yritysten välistä yhteistyötä, ja tarjoamalla valtakunnallista tukea tuomalla ohjeistusta ja työkaluja toimien tueksi. Erityisesti yritysverkostoja ja alueellista yhteistyötä tuetaan sähköisessä markkinoinnissa ja myynnissä kuluttajat ja matkanjärjestäjät huomioiden. Matkailun alueorganisaatiot ja Visit Finland toimivat keskeisessä roolissa tiedon kokoajina ja välittäjinä yhdessä tutkimusorganisaatioiden kanssa.

Luontomatkailukohteisiin liittyvän sisältötiedon hallinta ja käyttö

Luontomatkailun palvelutarjonnan sekä luontokohteisiin ja nähtävyyksiin liittyvän tiedon (esim. alueellisten markkinointiorganisaatioiden kokoama tarjontatieto ja Museoviraston ylläpitämä tieto kulttuuriympäristöön liittyvistä sisällöistä) tehokkaampi hyödyntäminen edellyttää helpompaa tiedon saatavuutta. Tällä hetkellä matkakohteisiin ja -alueisiin liittyvä tieto on usein hajallaan eri tietokannoissa ja sivustoilla, mikä hankaloittaa yritysten ja muiden matkailutoimijoiden tiedon hankintaa ja sen hyödyntämistä yrityksen toiminnassa ja markkinoinnissa. Tiedon hallinnan ja käytön tehostamiseksi ehdotetaan, että:

- VII) Toteutetaan hanke, jossa selvitetään avoimen palvelusivuston luomisen edellytykset paikkasidonnaisten luontomatkailutietojen saatavuuden parantamiseksi. Lisäksi pilotoidaan sopivalla kohdealueella hallintamallia, jonka avulla kootaan yhteen aluetta, paikkaa tai kohdetta koskevat avoimet data-aineistot ja luodaan rajapinnat niiden hyödyntämiselle.

Luontomatkailun valtakunnallisen tutkimuksen ja kehittämisen koordinoinnin vahvistaminen

Luontomatkailun toimialalla on paljon alueellisia ja jossain määrin myös päällekkäisiä hankkeita, jonka vuoksi niiden vaikuttavuus ei ole paras mahdollinen. Sen vuoksi tarvitaan alueellista ja valtakunnallista koordinaatiota. Tutkimus- ja kehittämistoiminnan koordinoitua tarvitaan sektoria ohjaavien ministeriöiden kesken, jotta voidaan vahvistaa kehittämisen tuloksellisuutta ja vaikuttavuutta. Toimenpiteiden yhtenäistäminen ja vastuunjako myös parantavat toiminnan linkittymistä kansallisiin ja EU-strategioihin.

Tutkimustoiminnan tukeminen edesauttaa myös toimintaympäristöön vaikuttavien muutosten tunnistamisessa, esimerkiksi trendit, aluepoliittiset muutokset ja säädösympäristössä tapahtuvat muutokset. Valtakunnallisen luontomatkailuun liittyvän tutkimuksen ja kehittämisen koordinoimiseksi ehdotetaan, että:

- VIII) Kytetään tutkimustarpeiden ja tutkimusteemojen tunnistaminen osaksi ministeriöiden poikkihallinnollisen MiniMatka-työryhmän työtä. Tutkimustarpeiden tunnistaminen tulisi tapahtua vuorovaikutuksessa sektorin tutkijoiden kanssa. Sektorin kehittämistä tukevaan tutkimukseen tulisi ohjata riittävästi resursseja.
- IX) Kehitetään luontomatkailun toimintaympäristöä systemaattisesti yhteistyössä alueiden kanssa tunnistamalla ja priorisoimalla aluetasolla valtakunnallisesti merkittävät kehittämiskohteet. Alueellisen ja temaattisen tunnistamisen avulla hankerahoituksen tehokkaampi kohdentaminen ja käyttö karsivat päällekkäisyyksiä ja luovat tehokkuutta rahoituksen käyttöön.

3.2. Virkistys- ja matkailupalvelujen tilastot ja seuranta

3.2.1. Tilastoinnin nykytila

Suomessa on kerätty viime vuosikymmeninä tietoa virkistyskäytöstä ja luontomatkailusta erilaisin tiedonkeruin ja seurannoin sekä koostettu niistä tilastoja ja tietokantoja. Osin tietoa on kerätty ensisijaisesti muihin kuin seuranta- ja tilastointitarkoitukseen, esimerkiksi tilannekuvan muodostamiseksi ja ylläpitämiseksi virkistyskäytöstä ja luontomatkailusta. Yksi hankkeen päätavoitteista oli koota yhteen tieto siitä, miten virkistys- ja matkailukäyttöä metsä- ja vesialueilla nykyisin seurataan. Keskeistä oli myös selvittää, millaisia kehittämistarpeita alan tilastoinnissa on.

Tiedonkeruista löydettyjen kuvausten ja hankkeen aikana kerätyn kyselytiedon avulla hahmotettiin luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun kansallinen tietotuotannon kokonaisuus. Nykyisten tiedonkeruiden kokonaistarkastelun perusteella sektorin useimmista osa-alueista tuotetaan tietoa varsin kattavasti, eikä mitään merkittäviä päällekkäisyyksiä tiedonkeruissa havaittu. Keskeisiä puutteita tunnistettiin tiedon saatavuudessa, ajantasaisuuden ylläpidossa sekä luontomatkailun tilastoinnissa kuten toimialatilastoinnissa sekä luontomatkailun volyymin mittaamisessa. Kestävyyden seurantaan sekä hyvinvointi- ja terveysvaikutusten ja talous- ja työllisyysvaikutusten arviointiin tarvittaisiin kattavammin virkistyskäytön tietoa kuntien virkistysalueilta, valtion talousmetsistä sekä matkailualueiden ympäristöistä. Tilastojen ja seurantojen kytkeminen nykyistä paremmin sektorin ennakkointiin nähtiin kehittämisen kohteena. Kokonaistarkastelun perusteella tunnistettiin tarpeet ja keinot virkistyskäytön ja luontomatkailun tietovarantojen kehittämiseksi. Tarkastelun näkökulma on ensisijaisesti valtionhallinnon tarve tuntea toimialan kehityssuunnat sekä saada riittävä tietopohja käytännön ohjauskeinojen valintaan sekä tarvittavien toimenpiteiden arvioimiseen ja toteuttamiseen.

Tunnistetut virkistyskäytön ja luontomatkailun kysyntää kuvaavat tilastot olivat ulkoilutilastot, suomalaisten matkailu, Visit Finlandin matkailututkimus, majoitustilastot, valtion alueiden virkistyskäytön seuranta, metsästystilastot, vapaa-ajan kalastustilasto sekä mökkibarometri. Tarjontatietoja on viidessä tilastossa tai tietokannassa, ja niitä ovat valtionmaiden virkistysmahdollisuuksien tarjonnan tietokanta (Pave), luontomatkailun toimialatilastot, LIPAS-liikunnantietopankki, kulttuuriympäristöt-tietokanta sekä mökkitilastot.

Seurantojen tietoihin perustuvista talous- ja työllisyysvaikutuksista ja taloudellisen arvon arvioinneista tuotettiin katsaukset, joissa käsiteltiin seurantatiedon käyttöä ja hyödyllisyyttä päätöksenteon tukena.

3.2.2 Kehittämistarpeet ja toimenpide-ehdotukset

Tiedon saatavuuden parantaminen

Luonnon virkistyskäyttöön ja luontomatkailuun liittyviä tilastoja on käsitelty tähän saakka erillisinä, monien muiden toimialueiden osana. Tilastot ja tietokannat ovat hajallaan eri tiedontuottajien omissa julkaisuissa tai internetsivustoilla. Luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun tilastointiin tarvitaankin niitä yhdistävä kehys, joka lisää tiedon saatavuutta ja välittymistä käyttäjille. Luontomatkailun ja virkistyskäytön tilastot ja tietokannat tulee liittää osaksi valtionhallinnon yleistä tiedon hallintajärjestelmää. Tiedon saatavuuden parantamiseksi ehdotetaan, että:

- X) Tuotetaan sektorin tietovarantojen saatavuutta helpottava palvelusivusto. Sivuston tarjoamassa tiedonvälitysratkaisussa eri tiedontuottajien keräämiä tietovarantoja koostetaan yhteen rajapintojen kautta. Sivuston luomiselle ja ylläpitämiselle tulee määrätä yksi vastuullinen taho. Työ voidaan toteuttaa esimerkiksi erillisen hankkeen kautta, joka suunnittelee ja toteuttaa tarpeelliset toimenpiteet, jotka parantavat tiedon saatavuutta, käyttökelpoisuutta sekä tilastojen ja tietokantojen käytön seurantaa.

Tiedonkeruun kustannustehokkuuden lisääminen

Nykyisten tiedonkeruiden kokonaistarkastelu ei tuonut esille merkittäviä päällekkäisyyksiä tiedonkeruissa. Omille tiedonkeruille on ollut ja on edelleen perusteita. Eri tiedonkeruiden synergiaetuja ja parempaa kustannustehokkuutta voidaan kuitenkin saavuttaa soveltuvin osin tiedonkeruun sisältöjen ja menetelmien yhtensovittamisella. Tiedonkeruun tehokkuutta voidaan lisätä esimerkiksi siirtymällä enenevästi sähköisten kyselyjen toteuttamiseen. Tämä tulee toteuttaa siten, että turvataan kerättävän tiedon laatu ja tilaston vertailukelpoisuus suhteessa aiempien ajankohtien erilaisilla menetelmillä tuotettuun tietoon. Tiedonkeruun kustannustehokkuuden parantamiseksi ehdotetaan, että:

- XI) Selvitetään synergiaedut yhdistetyistä tiedonkeruista ja niiden sähköisistä työkaluista. Työ tulisi tehdä yhteistyössä tilastojen tuottajien kesken ja toteuttaa siten, että turvataan kerättävän tiedon laatu ja tilaston vertailukelpoisuus suhteessa aiempien ajankohtien erilaisilla menetelmillä tuotettuun tietoon.

Parannetaan toimialan vaikuttavuuden seurantaa

Toimialan alueellisten talous- ja työllisyysvaikutusten arvioimiseksi tulisi tiedonkeruuta ja menetelmiä kehittää niin, että pystytään paremmin tunnistamaan erilaisille alueille kohdistuva virkistys- ja rahankäyttö. Arvioinnin kohteena ovat niin maantieteellisesti kuin hallinnollisesti erilaiset alueet, myös eri maanomistajien, kuten valtion, kuntien ja yksityisten omistamat alueet.

Valtionhallinnon virkistyskäytön ja luontomatkailun toimialan seurantaa koskevien raporttien pohjalta voidaan todeta, että kestävä kehityksen seurantaan soveltuvia indikaattoreita on käytössä niukasti. Tarvittaessa ennakoitukyselyn kaltaisia työkaluja voidaan käyttää tunnistettaessa sektoriin vaikuttavien tekijöiden joukko ja näin voidaan määrittää myös uusia

mahdollisia kestävyysindikaattoreita. Toimialan vaikuttavuuden seuraamisen parantamiseksi ehdotetaan, että:

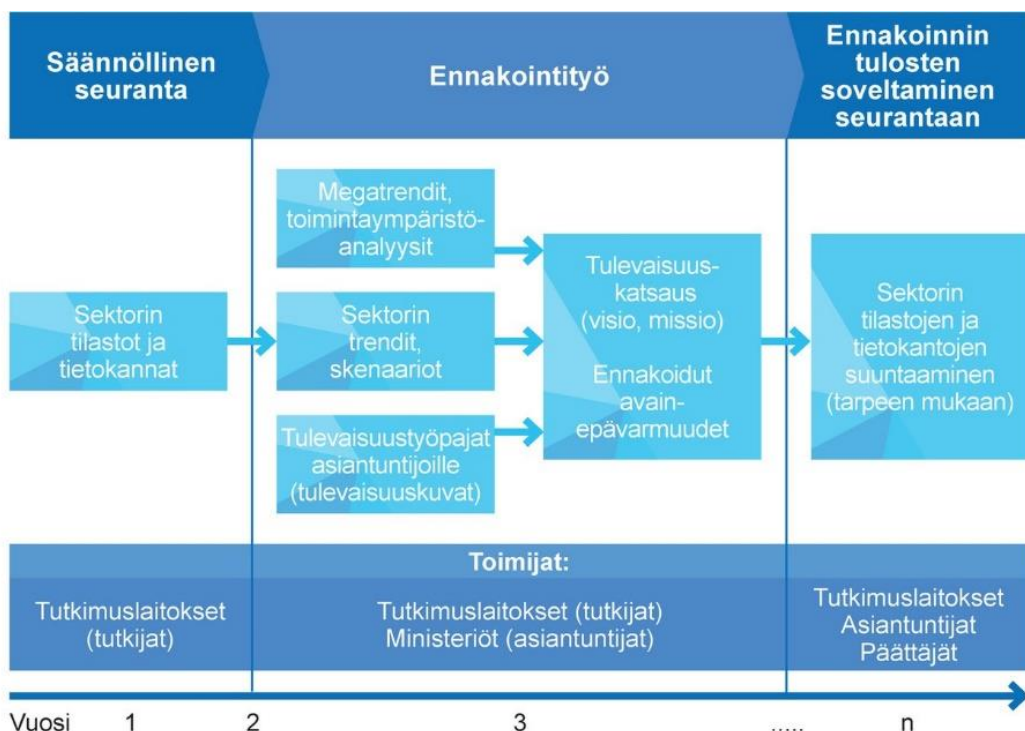
- XII) Muodostetaan kokonaiskuva luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun talous- ja työllisyysvaikutuksista suojelualueiden lisäksi muillakin keskeisillä käyttöalueilla, kuten valtion metsätalousalueilla, kaupunkien virkistysalueilla sekä matkailukeskusten läheisyydessä sijaitsevilla alueilla.
- XIII) Selvitetään kestävän matkailu- ja virkistyskäytön seurantaan sopivat indikaattorit ja ehdotetaan tarvittavat muutokset tiedonkeruisiin sekä pilotoidaan ehdotuksia eri kohteissa. Indikaattoreiden kehittäminen kytketään läheisten toimialojen, kuten matkailun ja metsätalouden, kestävyiden seurantaan ja indikaattoreihin.

Otetaan käyttöön ennakoinnin toimintamalli

Luontomatkailun ja virkistyskäytön toimialalla on tarve saada koottua tietoa tulevaisuuden näkymistä. Tieto auttaisi reagoimaan toimintakentän muutostekijöihin ja mahdollisuuksien mukaan ohjaamaan kehitystä toivottuihin suuntiin. Toimialan ennakointi kytketään läheisiin toimialoihin, kuten matkailu ja metsätalous, sekä niiden ennakoinnin prosesseihin ja strategioiden kehittämiseen. Ennakoinnin toimintamalliin kehittämiseksi ehdotetaan, että:

- XIV) Kytketään ennakointitieto osaksi toimialan kehittämistä. Sen lähtökohtana on tutkimuslaitosten toteuttama jatkuva- tai intervalliluonteinen (ajantasainen) tietotuotanto luontomatkailusta ja virkistyskäytöstä sekä niiden taloudellisista ja muista kestävyiden tunnusluvuista. Aika ajoin tai määrävuosina tutkimuslaitokset ja ministeriöiden asiantuntijat toteuttavat tavanomaisen tietotuotannon rinnalle kirjallisen ennakoitikkatsauksen, jota valmisteltaessa hyödynnetään monenlaisia ennakoinnin menetelmiä (kuva 1).

Kuva 1. Havainnekuva ennakoinnin toimintamallista.

Luontomatkailun tiedonkeruuta tarkennetaan

Luontomatkailuun liittyvää tarkempaa tilastotietoa tarvitaan lisää. Tämä koskee niin kotimaista kuin kansainvälistä Suomeen suuntautuvaa matkailua. Tunnistettu tiedonpuute on jo pitkään liittynyt siihen, ettei luontomatkailun volyyymiä ja talous- ja työllisyysvaikutuksia pystytä nykyisin määrittämään erillisenä muusta matkailusta. Kansallisten metsä- ja biotalousstrategioiden toteutumista seurataan toimialoittain laskettujen mittareiden avulla. Biotalousmittarit perustuvat Tilastokeskuksen laatimaan kansantalouden tilinpitoon, jonka tietoja tarkennetaan muiden tilastojen avulla. Biotalousseurauksessa seurataan toimialoittain tuotoksen, arvonlisäyksen, työllisten määrän ja viennin kehitystä. Nykyisin ei matkailun yritystilastointia hyödyntävien toimialaluokkien pohjalta pystytä luotettavasti arvioimaan luontomatkailun talous- ja työllisyysvaikutuksia. Luontomatkailun tiedonkeruun tarkentamiseksi ehdotetaan, että:

- XV) Sisällytetään kotimaista ja kansainvälistä matkailua selvittäviin tuleviin kyselytutkimuksiin kysymyksiä, joilla toiminnan volyyymi voidaan luotettavasti määrittää. Ehdotus koskee Suomalaisten matkailututkimusta (Tilastokeskus) ja Visit Finlandin matkailututkimusta.
- XVI) Tunnistetaan tilastoinnissa luontomatkailun keskeisimmät toimialaluokat, joihin kuuluvat luontoon perustuvat ohjelmalvelut sekä luontoa toiminnassaan hyödyntävät majoitus- ja ravitsemuspalvelut. Lasketaan luontomatkailulle talous- ja työllisyysvaikutukset. Työ tulisi kytkeä osaksi Luonnonvarakeskuksen luonnon ekosysteemipalvelujen tilastoinnin kehittämistyötä.

Virkistyskäytön tiedonkeruuta laajennetaan

Virkistyskäytön kysyntää kuvaavat tiedot ovat vanhentuneita ja alueellinen kattavuus on etenkin alue- ja paikallistason toimijoiden näkökulmasta liian karkea. Etenkin kuntien ja kuntayhteisöjen (virkistysalueyhdistykset) hallinnoimien virkistysalueiden virkistyskäytöstä ja mahdollisuuksista (ts. kysynnästä ja tarjonnasta) on vähän tietoa. Virkistyskäytön tiedonkeruun laajentamiseksi ehdotetaan, että:

- XVII) Uudistetaan Luonnonvarakeskuksen toteuttamaa valtakunnallisten ulkoilutilastojen tiedonkeruuta (LVVI) siirtymällä jatkuvaan tiedonkeruuseen ja karttapohjaisiin kyselymenetelmiin.
- XVIII) Perustetaan pilottihanke, jossa otetaan käyttöön ja testataan keinoja, jotka soveltuvat erityisesti kuntien virkistysalueiden kysyntätiedon keruuseen. Hanke kohdistuisi jonkin suuren kunnan alueisiin ja tutkimuksen tavoitteena olisi menetelmien kehittäminen taajamien läheisten alueiden virkistyskäytön inventointiin.

Näiden kehittämissuositusten lisäksi tunnistettiin lukuisia nykyisiä tiedonkeruuta koskevia yksityiskohtaisia kehittämistarpeita, joita on käsitelty työryhmän taustaraportissa Sievänen ym. 2017.

3.3. Luontoympäristön laadun turvaaminen

3.3.1. Uusien toiminta- ja rahoitusmallien tarve ja kehittämisen lähtökohtia

Metsä- ja vesiympäristöt luovat puitteet luontomatkailulle ja luonnon virkistyskäytölle. Luontoympäristön laadun turvaaminen ja parantaminen tukevat sekä luontomatkailun

toimintaedellytyksiä, että tavoitteita luonnon monimuotoisuuden köyhtymisen pysäyttämiseksi. Sektorin toimintaympäristön laatuun liittyvät paitsi luonto myös matkailua ja virkistyskäyttöä palvelevat reitit ja muut rakenteet, joiden ylläpitoon ei välttämättä löydy riittävästi resursseja. Matkailu- ja virkistysympäristöjen hoidon ja ylläpidon mahdollistamiseksi onkin tarvetta luoda julkisen sektorin toimijoiden ja elinkeinon välille uusia toimintamalleja ja yhteistyötapoja.

Erilaisten paikallisten ja alueellisten yhteistyöverkoston kehittämiä hyviä käytäntöjä ja toimintamalleja vesi- ja metsäympäristöjen laadun kehittämiseen löytyy jo eri puolilta maata. Esimerkiksi lisälmen reitin vesivisiassa alueen toimijat rakensivat vuorovaikutteisesti yhteisen, monitavoitteisen toteutusmallin, joka tukee sekä vesivarojen kestäväää käyttöä, että vesien luontoarvojen ja ekosysteemipalvelujen ylläpitämistä. Pienvesien kunnostuksessa keskeisiä toimintatapoja ovat omaehtoinen kunnostus ja paikallinen yhteistyö, josta toimivana esimerkkinä on jokitalkkari-toimintamalli. Omaehtoisen kunnostustoiminnan tueksi ja tiedon jakamiseksi on perustettu myös valtakunnallinen yhteydenpitofoorumi, vesistö-kunnostusverkosto. METSO-ohjelman puitteissa taas on kertynyt hyviä kokemuksia ja toimintamalleja metsäelinympäristöjen monimuotoisuuden turvaamisen yhteistyöverkostoista.

Koska luonnon monimuotoisuuden turvaamiseen osoitettu julkinen rahoitus on tarpeisiin nähden riittämätön ja vähenemässä, on tarpeen laajentaa toimijakenttää ja sen myötä myös rahoituspohjaa. Parhaimmillaan saadaan sekä lisää resursseja luontoympäristön laadun turvaamiseen ja palauttamiseen, että luotua edellytyksiä luontopääomaa paremmin säilyttävälle elinkeinolle. Uudenlaiset markkinaohjautuvat rahoitusmallit ovat osa monimuotoisuuden turvaamisen keinovalikoimaa, jossa myös perinteisillä ohjaukeinoilla, kuten sääntelyllä, tukimekanismeilla tai maksuilla, on edelleen tärkeä merkitys.

Virkistys- ja monimuotoisuushyötyjen lisäämiseksi metsä- ja vesiympäristöissä tarvitaan julkisen ja yksityisen sektorin kumppanuutta. Vesienhoidon taloudellisten arvottamistutkimusten perusteella laajalla yhteistyöllä toteutettavat rahoitusmallit ovat kokeilemisen arvoisia. Yksittäiset hyödynsaajat ovat kyselytutkimusten perusteella valmiita osallistumaan alueensa vesienhoitoon - joko rahoittaen ja/tai talkoovoimin - mikäli valtio ja toiminnanharjoittajat ovat hankkeissa myös mukana. Yksityis- ja valtiorahoitteisen järjestelmän yhdistelmällä olisi mahdollista yhdistää julkisrahoitteisen toimintamallin vakaus ja yksityisen rahoituksen vaikuttavuus.

Uusien rahoitus- ja toimintamallien kokeileminen pienemmässä mittakaavassa ennen laajempaa käyttöönottoa on välttämätöntä. Luontoympäristön laadun kehittämisen kokeiluhankkeiden avulla voidaan tunnistaa tilanteet, joihin uudet rahoitus- ja toimintamallit erilaisine maksujärjestelmineen ja välittäjäthoineen parhaiten soveltuvat. Kokeiluhankkeista saadaan myös arvokasta tietoa käytännön ongelmista ja niiden ratkaisukeinoista. Kokeiluhankkeiden tulosten dokumentointi ja analysointi sekä kokemusten jakaminen ovat välttämätöntä toimintamallien kehittämiseksi ja valtavirtaistamiseksi. Kokeiluhankkeiden tulisi olla valtakunnallisesti merkittäviä demonstraatiohankkeita kohteissa, joissa on käytettävissä sekä valtakunnallista että alueellista osaamista. Soveltuvia kohteita löytyy esimerkiksi kansallisista strategioista ja alueellisista kehittämisohjelmista.

Luontoympäristöjen laadun kehittämisen uudenaikaisissa, vapaaehtoisissa rahoitus- ja toimintamalleissa välittäjäthon rooli on keskeinen. Välittäjätho valvoo puolueettomana välikätenä sääntöjen noudattamista sekä tarvittaessa solmii sopimuksia maanomistajien kanssa ja kerää ja ohjaa maksuja. Erityisen tärkeä ominaisuus välittäjätholle on kyky rakentaa luottamusta eri toimijoiden välille. Vaikka välittäjätholta edellytetään paljon, sen tulisi kuitenkin olla organisaatioltaan kevyt, jotta sen toiminta ei veisi liian suurta osaa

käytettävistä varoista. Välittäjänä voi hyvin toimia jokin nykyisinkin sektorilla toimiva taho, joka ottaa itselleen uuden tehtävän.

Luonnon vetovoimaisuuden lisäämiseksi tehtyjen toimenpiteiden vaikutusten mittaaminen tai muu todentaminen on tärkeää suunnitella osaksi käytettävää toimintamallia. Ekosysteemi-palvelumaksujen osalta lähtötason mittaaminen on tärkeää, jotta voidaan määrittellä tuotetun ekosysteempipalvelun lisäarvo. Ekologisissa kompensatioissa mittaaminen on tärkeää sekä heikennyksen määrän, että tilaa parantavien toimien osalta. Myös haitan aiheuttajan vastuuta määritettäessä aiheutetun haitan määrä on syytä määrittellä sekä laadullisesti että määrällisesti. Kun voidaan osoittaa, että sovittuihin tavoitteisiin on päästy tai että parannusta olosuhteissa tapahtuu tehtyjen toimenpiteiden tai toimintamallien käyttöönoton seurauksena, toimijatahojen motivaatio säilyy ja toimenpiteiden hyväksyttävyyden parane. Mitattavien muuttujien ja mittaustapojen kehittämiseen voidaan tarvita ulkopuolista tiedontuottajatahoa, joka voi olla esimerkiksi yliopisto, tutkimuslaitos, yhdistys, säätiö tai muu vastaava. Tiedontuottajatahoa voidaan tarvita myös rahoitusmekanismien ja toimintamallien muussa kehittämisessä.

Julkisen sektorin panosta tarvitaan kokeilujen käynnistämiseksi, koska hyvin suunniteltujen ja toteutettujen kokeiluhankkeiden toteuttamiseen tarvitaan rahoitusta. Erityisesti kansainvälisten velvoitteiden ja kansallisten tavoitteiden saavuttamista palvelevien sekä alueellisten suunnitelmien toimeenpanon kannalta tärkeät kokeiluhankkeet ovat ensisijaisesti julkisen sektorin rahoitettavia. Resursoinnin tarvetta selittää myös se, että onnistunut kokeiluhanke voi edellyttää esimerkiksi arviointilaskelmien ja mallinnusten sekä vaikutusarviointien tekemistä. Julkisen sektorin rooli on merkittävä myös kokeiluhankkeiden tulosten analysoinnissa, koska hankkeissa esiin nousseita tietotarpeita tulee voida paikata. Kokeiluhankkeiden tuloksista voi nousta myös esimerkiksi sääntelyn kehittämistarpeita, jolloin julkisen sektorin tehtävänä on tarvittaessa ryhtyä toimenpiteisiin. Lisäksi julkisen sektorin osallistuminen hankkeisiin voi alentaa muiden tahojen kynnystä osallistua hankkeiden rahoittamiseen tai toteutukseen. Onnistuneen kokeiluhankkeen tuloksena uusien rahoitusmekanismien ja toimintamallien valtavirtaistuminen voi parhaimmillaan tapahtua riittävästi ilman julkisen sektorin aktiivista osallistumista.

Uusien rahoituskeinojen ja toimintamallien rakentaminen ja käyttöönotto vaativat aktiivista viestintää ja tiedon jakamista sekä hankkeiden sisällä, että hankkeista ulospäin. Suunnan näyttäjänä ja esimerkkinä toimivilla kokeiluhankkeilla on tässä erityisen suuri rooli. Erilaiset paikalliset ja alueelliset yhteistyöverkostot ovat keskeisiä uusien toimintamallien valtavirtaistamisessa ja ilman niiden aktiivista roolia tiedonvälittäjänä, uusien tapojen omaksuminen toimiviksi käytännöiksi on hitaampaa tai jää toteutumatta. Myös välittäjäorganisaatioilla tai mekanismien kehittämiseen osallistuneilla tiedontuottajatahoilla voi olla keskeinen rooli vapaaehtoisen toiminnan markkinoinnissa sekä toiminnan tuloksista viestinnässä. Avoin ja positiivinen tiedon jakaminen oikeaan aikaan oikealle kohderyhmälle on keskeistä mahdollisten ristiriitojen ennaltaehkäisyssä ja ratkaisussa. Tiedon saanti lisää ymmärrystä ja on keino motivoida eri tahoja osallistumaan hankkeiden rahoitukseen tai toteutukseen.

3.3.2. Kehittämistarpeet ja toimenpide-ehdotukset

Toimivien paikallisten ja alueellisten yhteistyöverkostojen toimintamallien monistaminen uusille alueille

Erilaisten paikallisten ja alueellisten yhteistyöverkostojen kehittämistä hyviä käytäntöjä ja toimintamalleja vesi- ja metsäympäristöjen laadun kehittämiseen löytyy jo eri puolilta maata.

Yhteistyöverkostot lisäävät toiminnan vaikuttavuutta ja jo olemassa olevien verkostojen toimintaa kannattaa tukea ja niiden toimintamallia monistaa myös uusille alueille. Toimintamallien monistamiseksi ehdotetaan, että:

- XIX) Tuetaan vesiympäristöissä jo toimivien hyvien käytäntöjen ja toimintamallien levittämistä uusille alueille siemenrahoituksella. Laajennetaan Jokitalkkari-toimintamalli koko Suomen rannikkoalueelle. Luodaan toimintamalli alueellisille vesistö-kunnostusverkostoille valtakunnallisen vesistö-kunnostusverkoston tapaan. Laajennetaan Vesivisio-konsepti reittivesistöjen monitavoitteiseen, kaikki tahot osallistavaan suunnitteluun.
- XX) Hyödynnetään yksityismaiden metsäalueiden matkailukäytön kehittämisessä Metsähallituksen vuorovaikutteisen suunnittelun toimintamallia eri käyttömuotojen, erityisesti virkistyskäytön, matkailun ja metsätalouden, yhteensovittamisessa. Kokemuksia voidaan hyödyntää esimerkiksi alueellisissa metsäohjelmissä ja maakuntaohjelmien suunnittelussa. Myös vuorovaikutteisia yhteistyömalleja kestävän matkailukäytön kehittämisestä, esimerkiksi kansallispuistoissa ja kulttuurihistoriallisesti merkittävissä kohteissa voidaan hyödyntää.
- XXI) Hyödynnetään yksityismaille kehitettyjä monimuotoisuuden suojelun toimintamalleja myös metsä- ja matkailusektorin välille. Kehitetään metsäalan neuvontaorganisaatioissa matkailu- ja virkistyspalveluja tukevaa osaamista.

Kokeiluhankkeita uusien rahoitusmekanismien ja toimintatapojen kehittämiseksi

Julkinen rahoitus luontoympäristöjen laadun turvaamiseen on vähenemässä. Rahoituspohjan laajentamiseksi ja virkistys- ja monimuotoisuusyötyjen turvaamiseksi metsä- ja vesiympäristöissä tarvitaan uudenlaisia rahoitusmekanismeja sekä julkisen ja yksityisen sektorin kumppanuutta. Uudenlaiset, vapaaehtoisuuteen perustuvat rahoitusmekanismit voivat olla joko hyödynsaaja maksaa -periaatteella toimivia ekosysteemipalvelumaksuja tai aiheuttaja maksaa -periaatteella toimivia kompensatioita. Uudenlaisista markkinaohjautuvista rahoitusmalleista voivat hyötyä monet tahot, ja niillä voidaan synnyttää uutta yritystoimintaa ja uusia ratkaisuja monimuotoisuuden turvaamisen sekä luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun kehittämisen yhdistämiseksi.

Uusien rahoitusmekanismien ja toimintatapojen kehittämiseksi tarvitaan kokeiluhankkeita, joilla saadaan tietoa uusien rahoitusmekanismien toiminnasta ja soveltuvuudesta sekä niihin mahdollisesti liittyvistä lainsäädännön kehittämistarpeista. Erilaisten rahoitusmekanismien yhdistämisestä käyttökelpoisiksi toimintamalleiksi tarvitaan myös kokeiluja. Myös kokeilujen rahoitus kootaan useista rahoituslähteistä. Monipuolisen tiedon tuottamiseksi kokeiluja tulee tehdä erilaisissa toimintaympäristöissä. Kaupunkien lähiympäristöjen metsissä ja vesistöissä, joihin kohdistuu suuria virkistyskäyttöpaineita, ja joissa potentiaalisia hyödynsaajia on runsaasti, kävijä voi esimerkiksi maksaa tietyssä kohteessa vapaaehtoisen kävijämaksun (Visitor giving payment). Kokeiluhankkeet voidaan myös kohdentaa tukemaan kansallisten strategioiden ja toimintaohjelmien toteutusta esimerkiksi vesienhoidon suunnittelualueilla (esim. reittivesistöillä), joilla on erityisen suurta virkistys- ja matkailuarvoa ja -potentiaalia. Kokeiluhankkeita voidaan priorisoida alueille, joilla luontomatkailun toimijat ovat valmiita toimimaan aktiivisesti luonnon vetovoimaisuuden lisäämisessä yhteistyössä luonto-ympäristöjen hoidon ja kunnostuksen toimijoiden kanssa.

Kokeiluhankkeiden valmistelussa tulee tunnistaa toteutukseen tarvittavat osapuolet: ostajat, myyjät, välittäjätaho ja tiedontuottajataho. Välittäjätahon valintaan ja sen toiminnan

kehittämiseen tulee kokemusten mukaan laittaa erityistä painoarvoa. Myös tiedontuottajataho on kokeiluhankkeissa tärkeä. Sen tehtävänä on edistää ja tukea rahoitusmekanismien ja toimintamallien kehittämistä tuottamalla tietoa ekosysteemien toiminnasta ja ekosysteemi-palveluista. Tiedontuottajataho vastaa vaikuttavuuden mittaamisesta sekä analysoi kokeilujen tuloksia. Uusien toimintamallien kehittämiseksi ehdotetaan, että:

- XXII) Käynnistetään, toteutetaan ja rahoitetaan luontomatkailua ja virkistyskäyttöä tukevan luontoympäristön laadun parantamisen kokeiluhankkeita metsä- ja vesialueilla. Julkinen sektori on mukana kokeilujen käynnistämisessä rahoittajana, kokeiluhankkeiden kohdentamisessa ja kokeilun jälkeen toimintamallien valtavirtaistamisessa. Osana kokeiluhankkeita:
- a. Selvitetään vapaaehtoisuuteen perustuvien ekosysteemipalvelumaksujen käyttöön liittyvät lainsäädännön kehittämistarpeet.
 - b. Luodaan kokeiluhankkeissa toimintamallin osaksi sopivat vaikutusmittarit ja riittävän kattavat, mutta samalla mahdollisimman kevyet seurantamenetelmät vaikutusten arviointiin. Varataan riittävät resurssit näiden kehittämiseen kaikkien kokeiluhankkeiden yhteydessä. Mitattavien muuttujien ja mittaus-tapojen määrittämiseen voidaan tarvita ulkopuolista tiedontuottajatahoa, joka voi olla esimerkiksi yliopisto, tutkimuslaitos, yhdistys, säätiö tai muu vastaava.
 - c. Otetaan kokeiluhankkeissa huomioon joukkoistamisen ja digitaalisten ratkaisujen hyödyntämisen mahdollisuudet luonnon vetovoimaisuuden edistämiseksi.
 - d. Pilotoidaan yhdellä vesienhoitoalueella vapaaehtoisuuteen perustuvaa toimintamallia, jossa alueen toiminnanharjoittajat, hallinto ja yksityiset hyödynsaajat kustantaisivat määrätyn ajan alueensa pintavesien tilan paranemista.
 - e. Kokeillaan erilaisia metsien maisema- ja virkistysarvokaupan toimintamalleja luonnon vetovoimaa säilyttävien ratkaisujen kehittämiseksi yksityismetsien alueilla, joilla matkailukäyttö on merkittävää. Matkailu- ja virkistyskäyttöä edistävissä hankkeissa yhteistyöverkosto voi muodostua esimerkiksi maanomistajien, matkailuyrittäjien, luonnonsuojelujärjestöjen, kuntien ja maakuntien yhteistyöstä.
 - f. Kokeillaan vapaaehtoisuuteen perustuvien ekosysteemipalvelumaksujen keräämistä Metsähallituksen suojelualueella tai -alueilla palveluvarustuksen ylläpitoon ja suojelutyöhön kohteilla, joilla määrärahojen niukkuus pakottaa nykyisin vähentämään hoidon ja palvelujen tasoa. Varojen kerääminen voidaan tehdä yhteistyökumppanien, esimerkiksi vapaaehtoisjärjestöjen kautta.
 - g. Kehitetään vapaaehtoistyön mahdollisuuksia luontoalueiden hoidossa sekä kansalaisjärjestöjen että luontomatkailuyritysten ja heidän asiakkaidensa kanssa.

Uusiin rahoitusmekanismeihin ja toimintamalleihin liittyen tarvitaan tutkimusta

Uusiin rahoitusmekanismeihin ja toimintamalleihin liittyy monenlaisia tutkimustarpeita. Osa tutkimustarpeista liittyy mekanismien kehittämiseen ja osa toimenpiteiden kohdentamiseen sellaisiin toimijoihin ja sellaisille alueille, joilla kehittämislle nähdään tilausta. Myös matkailualan tietotarpeisiin vastaaminen selvittämällä esimerkiksi matkailijoiden luontoon liittyviä arvostuksia on tärkeää ja osaltaan myös motivoi matkailualan yrittäjiä luonnon vetovoiman säilyttämisessä. Tietoon perustuvan toimintamallien kehittämiseksi ehdotetaan, että:

- XXIII) Lisätään rahoitusmekanismeihin ja toimintamalleihin liittyvää tutkimusta ja rahoitusta. Selvitettäviä kysymyksiä ovat muun muassa rahoituksen (erityisesti ekosysteemi-palvelumaksut) keräämiseen liittyvät oikeudelliset reunaehdot, joukkoistamisen mahdollisuudet ja uusien rahoitusmekanismien toimivuus vapaaehtoisuuden pohjalta sekä rahoitusmekanismeihin liittyvä sääntelyn tarve. Lisäksi tulisi selvittää erilaisten rahoitusmekanismien yhdistämisen mahdollisuudet erilaisissa tilanteissa ja erilaisille toimijoille.
- XXIV) Selvitetään laajemmin matkailusektorin näkemykset monimuotoisuuden ja matkailua tukevien ympäristöhyötyjen suorista ja/tai välillisistä hyödyistä yritystoiminnassa. Tutkitaan luonnon- ja maisemansuojelun imagohyötyjä matkailussa ja kehitetään keinoja matkailusektorin motivoimiseksi paremmin mukaan luontoympäristön laadun vaalimiseen. Selvitetään kysyntätutkimuksella matkailu- ja muun yritystoiminnan kiinnostus alueensa luonnon vetovoimaisuuden kehittämiseen.
- XXV) Laaditaan matkailusektorille viestinnällistä materiaalia luonnon monimuotoisuudesta, kestävän matkailun ratkaisuista ja keinoista luontoympäristön vetovoimaisuuden ylläpitämiseksi ja parantamiseksi. Hyödynnetään nykyistä tutkimustietoa paremmin matkailusektorin viestinnässä ja markkinoissa.

LÄHTEITÄ JA TAUSTA-AINEISTOJA

Aapala, K., Tyrväinen, L., Reinikainen, M., Lehtoranta, V., Usva, K., Ojala, O. & Vihervaara, P (2017). Uusia keinoja vetovoimaisen luonnon turvaamiseen. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 83/2017. 58 s. ISSN Web: 2342-6799. ISBN Web: 978-952-287-493-1.

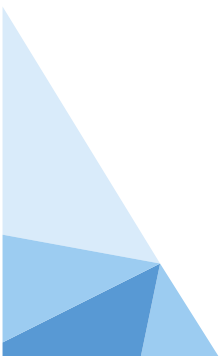
Konu H., Tyrväinen, L., Pesonen, J., Tuulentie, S., Pasanen, K. & Tuohino, A (2017a). Uutta liiketoimintaa kestävän luontomatkailun ja virkistyskäytön ympärille – Kirjallisuuskatsaus. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 45/2017. 133 s. ISSN Web: 2342-6799. ISBN Web: 978-952-287-412-2

Konu, H., Tyrväinen, L. & Tuulentie, S (2017b). Yhteenvetoa VirKein-työpajoista. Pdf-tiedosto. Lokakuu 2017. Saatavissa:
http://tietokayttoon.fi/documents/1927382/2158283/VirKein_yhteenvettoa+ty%C3%B6pajoista+lokakuu+2017.pdf/f9491b7c-4e6d-4bb0-827c-2d90d8c0be87

Saaristoasiain neuvottelukunta, Onvisio Consulting & Caprice Consulting (2017). Suomen saaristo- ja vesistömatkailusta eurooppalainen vetovoimatekijä. Saaristo- ja vesistömatkailun selvityshankkeen raportti. Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja 3/2017. ISSN Pdf: 1797-397X. ISBN Pdf: 978-952-453-947-0. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-453-947-0>

Sievänen, T., Eskelinen, P., Lehtoranta, V., Nummelin, T., Pellikka, J., Pouta E. & Tyrväinen, L (2017). Luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun tilastoinnin kehittäminen. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 84/2017. 78 s. ISSN Web: 2342-6799. ISBN Web: 978-952-287-494-8

Tyrväinen, L. Nummelin, T., Konu, H. & Tuulentie, S (2017). Virkein-sidosryhmäkyselyn tuloksia.13.10.2017. Pdf-tiedosto. Lokakuu 2017. Saatavissa:
http://tietokayttoon.fi/documents/1927382/2158283/VirKein_Luontomatkailun+sidosryhm%C3%A4kyselyn+tuloksia+13.10.2017.pdf/dee0d1be-e0eb-49ac-8121-89da6b9b6029

VALTIONEUVOSTON
SELVITYS- JA TUTKIMUSTOIMINTA

tietokayttoon.fi

ISSN 2342-6799 (pdf)
ISBN 978-952-287-500-6 (pdf)

